

ORGANIZACIJA RAČUNALNIKOV

Povzetki predavanj

1. Uvod v organizacijo računalnikov in digitalna vezja

Robert Rozman

rozman@fri.uni-lj.si

Organizacija računalnikov – 1.1 Predmet OR

- Spletne strani: <http://ucilnica.fri.uni-lj.si>

- Komunikacija, vsebine (predavanja, vaje):

- MS Teams

- Koda za vstop **gwt3p3l**

OR VSP 2022/23

- Moj e-naslov: rozman@fri.uni-lj.si

- Govorilne ure: trenutno torek ob 18:15 v R2.40 ali R2.50

Občasne spremembe bodo pravočasno objavljene na učilnici

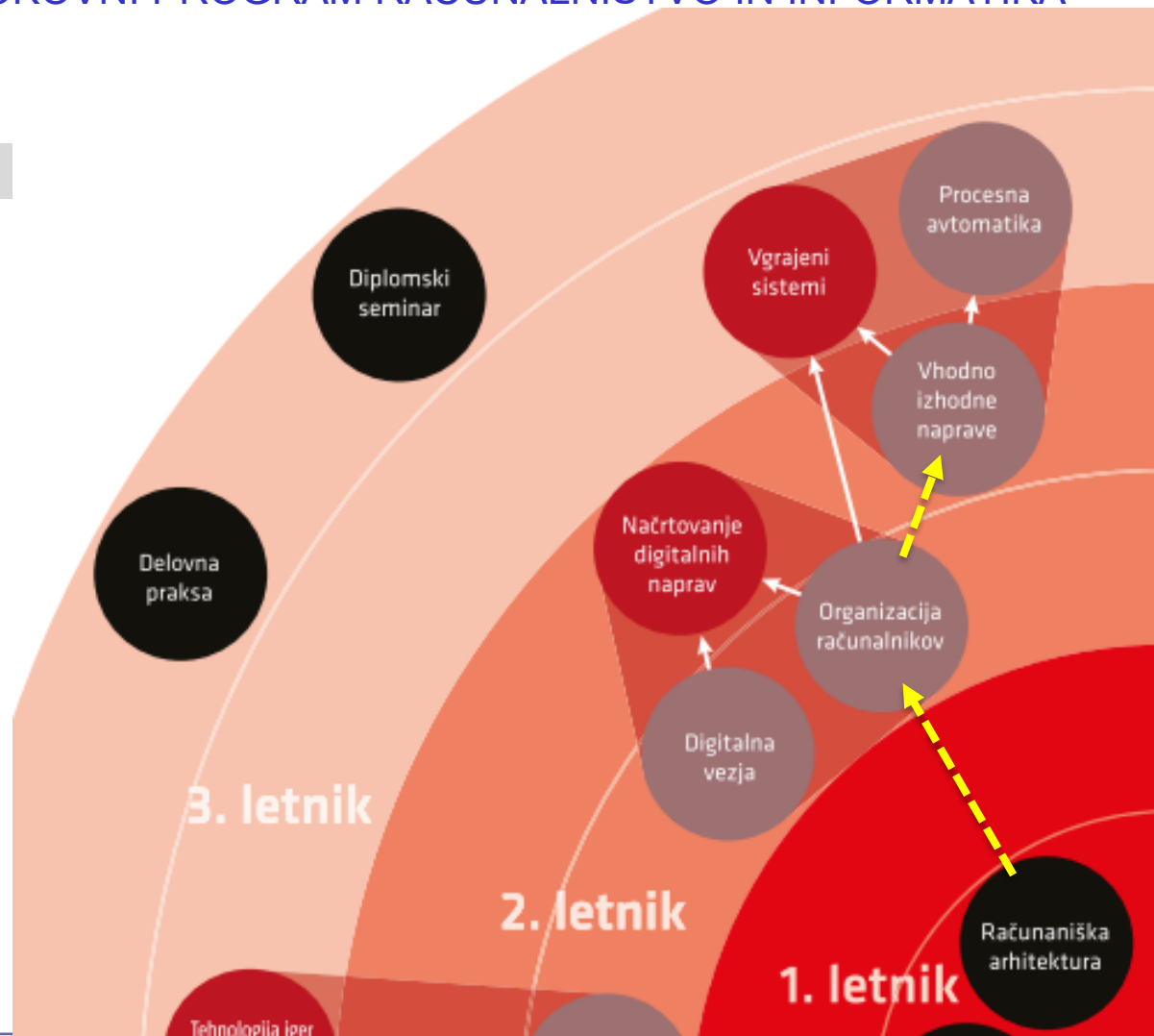
Najava: email (lahko se dogovorimo kadarkoli)

- ***Vedno dobrodošli !!!***

VISOKOŠOLSKI STROKOVNI PROGRAM RAČUNALNIŠTVO IN INFORMATIKA

Priporočilo

■ Robert Rozman

rozman@fri.uni-lj.si

■ Pregled obravnavanih tem na predavanjih :

1. Uvod v organizacijo računalnikov in digitalna vezja
2. Osnove integriranih dig. vezij (TTL, CMOS, VLSI)
3. Mikroarhitekturni nivo računalnika (*CPE, MiMo-DN1, ARM-DN2*)
4. Paralelizem na nivoju ukazov (*cevovod, superskalarni procesorji*)
5. Paralelizem na nivoju procesorjev (*multiprocesorji, multiračunalniki*)
6. Prenosne poti in vrste prenosov (*PCI, PCI Express, USB, QPI*) -> predmet VIN

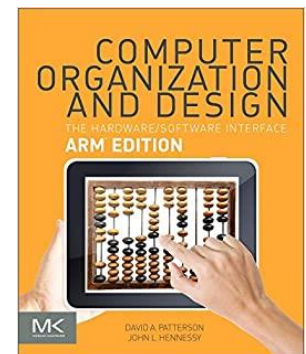
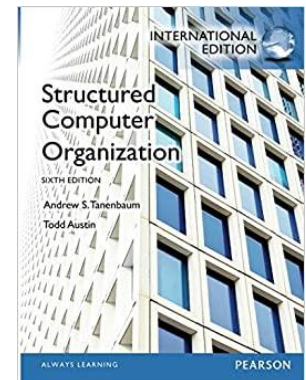
Vmes: primeri organizacije računalnika – ARM (FRI-SMS, STM32-F4,F7), Intel, AMD

Literatura (dosegljiva v FRI/FKKT knjižnici):

- D.M.Kodek: **Arhitektura in organizacija računalniških sistemov**
 - (oznaka [Kodek] v nadaljevanju)
- Tanenbaum: **Structured Computer Organization, 6th Edition**
 - (oznaka [Tan] v nadaljevanju)
- Patterson, Hennessy: **Computer Organization and Design, 5th+ Edition**
 - (oznaka [Patt] v nadaljevanju)

Ocena

- 50% sprotno delo (DN1, DN2, neobvezni del)
- 50% ustni izpit

Mnenja slušateljev (2019/20) - izbor:

Izvedba predmeta:

■ Dobro:

- Dober predmet, na dovolj nizek nivo HW-ja, da je še vedno razumljivo ob temeljitem premisleku.
- Na splošno je predmet zelo zanimiv in praktičen. Delo na konkretnih napravah pri vajah je zelo zanimivo.

■ Slabo:

- Spletna učilnica bi lahko bila bolj počiščena
- ... neke vrste pripravljali kviz (npr. v obliki domače naloge) za 2. preverjanje

Izvajalec:

■ Dobro:

- Zelo dobro razlaga snov, vidi se da jo ima v malem prstu. Še posebej letos, ko so zapiski barvni je snov še toliko bolj razumljiva. Všeč mi je tudi, da pri predmetu poskrbi, da vemo vse iz osnov navzgor. Profesor je tudi izredno prilagodljiv in razumevajoč, pripravljen tudi izven ur razložiti snov predavanj itd

■ naštejte nekaj pomanjkljivosti in predlagajte izboljšave.

- Ni mnenj

Izbran predmet: OR (63717)		
Povpr. ocena/max. [št. odg./vsi]	2019/20	2018/19
Predmet	4.82/5 [23/26]	4.85/5 [28/31]
Izvajalec	4.90/5 [23/26]	4.99/5 [28/31]

Ugotovitve (2019/20):

Več skupnega dela na laboratorijskih vajah

Več dvosmerne interakcije

Ocene STUDIS za izvajalca – OR (63717) – 1

1

Povpr. ocena/max. [št. odg./vsi]	2020/21	2019/20	2018/19
Izvajalec	4.96/5 [37/41]	4.90/5 [23/26]	4.99/5 [28/31]

Mnenja slušateljev (2020/21) - izbor:

Izvedba predmeta in izvajalec:

■ Dobro:

- Najbolje pripravljen od vseh predavateljev za predavanje na daljavo, zelo dobro uporablja notes, vsi zapiski katere naredi so navoljo tudi nam. SUPER
- Najboljše izveden predmet v tem semestru. **Vsa predavanja in vaje so bila posneta**, posnetki vaj so bili celo zrezani po poglavjih. Profesor je med predavanji in vajami delal celo **sprotne zapiske v OneNote**.

■ Slabo:

- .

Ugotovitve (2020/21) :

Dobra online izvedba, vendar nazaj **v živ način dela**

Več **skupnega dela** na laboratorijskih vajah

Več **dvosmerne interakcije**

Izbran predmet—OR·(63717)·¶

Povpr. ocena/max. [št. odg./vsi]¶	2021/22¶	2020/21¶	2019/20¶
Predmet¶	4.87/5-[61/64]¶	4.90/5-[37/41]¶	4.82/5-[23/26]¶
Izvajalec¶	4.90/5-[61/64]¶	4.96/5-[37/41]¶	4.90/5-[23/26]¶

Mnenja slušateljev (2021/22) - izbor:

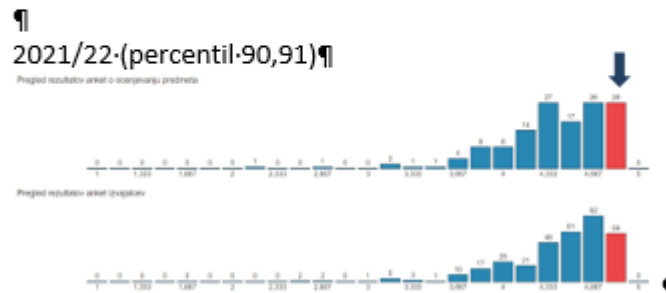
Izvedba predmeta in izvajalec:

■ Dobro:

- Najboljši pedagoški pristop, razumevajoč, spodbuja k dodatnemu delu, na splošno izjemno talentiran profesor **za motiviranje študentov**.
- Zelo dobro da ocenjuje znanje in trud **namesto učenja na pamet**.
- Eden najbolj prijaznih profesorjev na faksu, vedno pripravljen odgovoriti na vprašanja. Vidi se, da ga delo veseli in da rad poučuje snov. Študentom ponudi veliko različnih možnosti za opravljanje sprotnih obveznosti, imamo tudi **možnost realizacije svojih idej**.

■ Slabo:

- Ni mnenj.

Izhodišča (2022/23) :

- **živ način dela**
- **več platform (FRI-SMS, razvojnih okolij)**
- **več skupnega dela na laboratorijskih vajah**
- **več dvosmerne interakcije**

Novosti - posebnosti Covid 2020:

- Hibridna izvedba predavanj in vaj

- Orodje :

- e-učilnica ostaja
- dodamo MS Teams

OR VSP 2020/21

- Izhodišča:

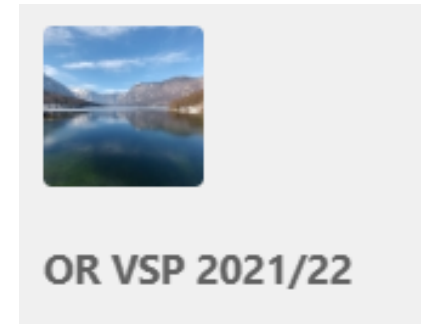
- karseda aktivno (kamera on, mikrofoni off)
- sodelovanje, pogovor, debata...

- Novosti:

- <https://padlet.com/RRobi/ORWall>
- morda možnost dela na drugi platformi – Cortex M4, M7

Posebnosti (Covid) 2021:

- Živa izvedba predavanj in vaj
- Orodje :
 - e-učilnica ostaja
 - MS Teams
 - **Komunikacija** (govorilne ure, pogovor, pomoč), OneNote zvezek
 - <https://padlet.com/RRobi/ORWall>
 - Za posamezna poglavja predavanj, anonimnost
- Izhodišča:
 - karseda aktivno sodelovanje, pogovor, debata...
- Novosti:
 - obogatitev paralelnega dela (sling)
 - vzporedno uvajanje – ARM Cortex M4

Posebnosti 2022:

- **Živa izvedba** predavanj in vaj (Covid NNNP)
- Orodje :
 - e-učilnica
 - MS Teams
 - **Komunikacija** (govorilne ure, pogovor, pomoč), OneNote zvezek
- Izhodišča:
 - karseda aktivno sodelovanje, pogovor, debata...
 - **radovednost + znanje = dober „razvijalec“**
 - **lastne ideje**
- Novosti:
 - vzporedno uvajanje – ARM Cortex **M4, M7**
 - **izbira platforme, IDE**
 - postopni prehod na **Logisim-Evolution**

OR VSP 2022/23

Organizacija računalnikov

[Pregledna plošča](#) / [Moji predmeti](#) / [or](#)

Splošno

Izvajalci

- Predavatelj: **Robert Rozman**
- Asistenti: **Robert Rozman**

Vsebina vaj

Predmet je vsebinsko nadaljevanje predmeta Računalniška arhitektura. Na vajah nadaljujemo z zbirnikom mikrokrmilnika AT91SAM9260 (sistem FRI-SMS) in znanje razširimo s spoznavanjem in programiranjem CPE in vhodno izhodnih naprav, ki so vgrajene v mikrokrmilnik. Sem sodijo paralelni vhod/izhod, časovnik, zaporedni vmesnik (UART), itd. Spoznamo se tudi z osnovami priključitve v/i naprav (LED dioda, tipka) in programiranja v programskem jeziku C. Obravnavamo tudi MiMo model mikroprogramirane CPE na nivoju logičnih vrat v simulatorju Logisim - na voljo je model delujoče CPE z nekaj ukazi v zbirniku. Obstoječi model dopolnite z novimi ukazi v zbirnem jeziku, pri čemer določite za vsak ukaz v zbirniku ustrezen mikroprogram oziroma zaporedje vseh opravil, potrebnih za izvedbo izbranega ukaza. S tem se s praktičnega vidika podrobneje seznanite z delovanjem CPE. MiMo model lahko neobvezno dopolnite na opisanih nivojih in tudi na nivoju logičnih vrat (nove V/I naprave, sklad, prekinitve,...). Semester zaključimo z izdelavo lastne aplikacije za mikrokrmilnik FRI-SMS.

Za čas izvajanja predmeta lahko dobite v sposojo sistem FRI-SMS. Tako ga lahko poljubno in v kontekstu vaj programirate tudi doma oz. kjerkoli.

Ocenjevanje, obveznosti

Vaje prispevajo 50 odstotkov h končni oceni in morajo biti opravljene. Da študent vaje opravi, mora:

- uspešno oddati obe obvezni domači nalogi in
- na dveh preverjanjih skupno zbrati vsaj 100 točk. Na prvem preverjanju je možno doseči 90 točk, na drugem pa 110 točk.

Dodatne točke lahko pridobite z neobveznimi domačimi nalogami in drugim dodatnim delom (projekt, seminar, aplikacija).

Organizacija računalnikov

Laboratorijske vaje :

- nadaljevanje **programiranja na ARM-u**
 - s poudarkom na spoznavanju organizacije vgrajenih računalnikov FRI-SMS, STM32F4,H7 (ARM arhitektura)
 - osnove jezika C (neobvezna vsebina)
- **MiMo** - Mikroprogramski model CPE v Logisimu
- naloge, diskusija, skupno reševanje problemov

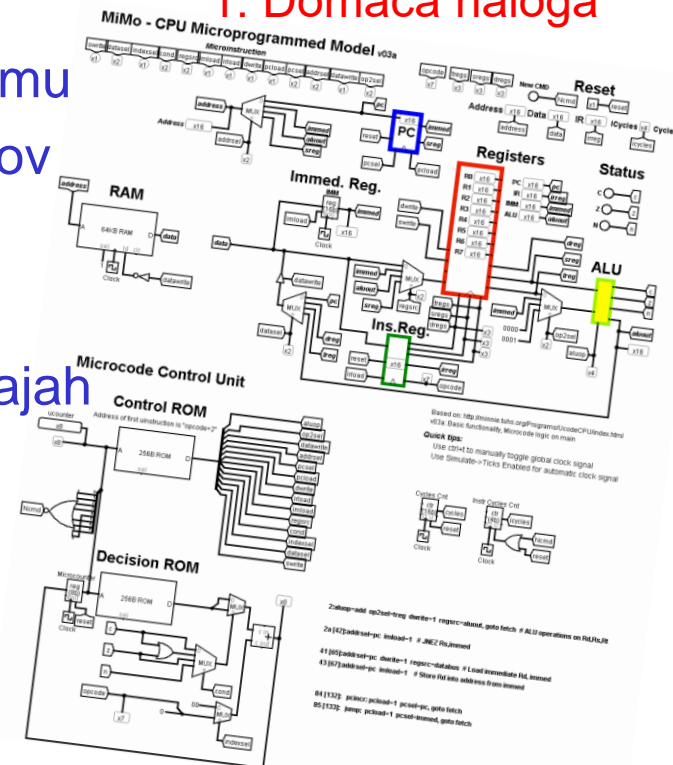

Vzpodbujamo:

- **sprotno delo** - sodelovanje na predavanjih, vajah
- **lastno kreativnost in samoiniciativnost**
- **radovednost, aktivnost in razmišljanje**

Vedno dobrodošli !!!!

1. Domača naloga

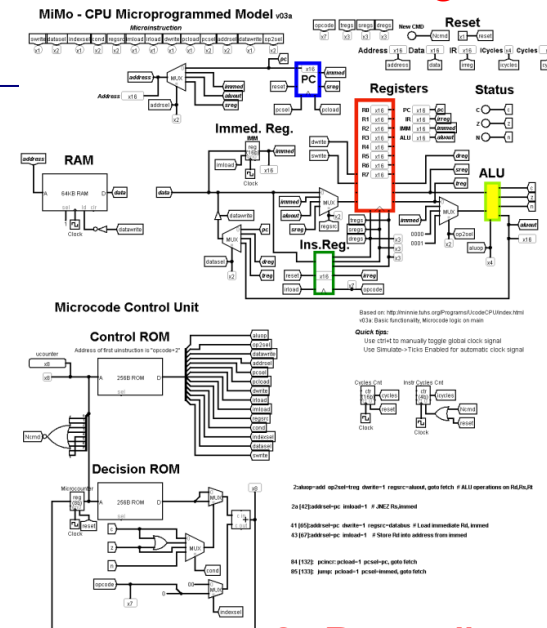

1. Domača naloga

Organizacija računalnikov

Laboratorijske vaje – domači nalogi:

- **DN1: MiMo** - Mikroprogramski model CPE v Logisimu

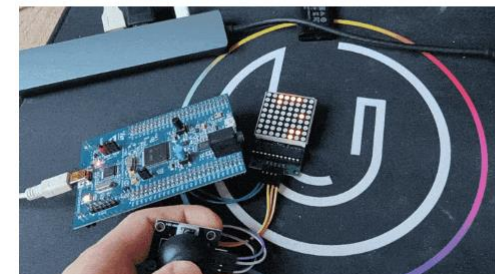

2. Domača naloga (primer)

Snake game on 8x8 LED matrix using the STM32F4 discovery board.

Feb 23, 2022 • Filip Jeretina

In this post we will be implementing a snake game on bare metal. This means we will only use assembly and registers, without any fancy tools such as the CUBEMX :)

<https://zrezke.github.io/jekyll/update/2022/02/23/8by8-snake.html>

Zakaj OR, HW ?

Make your home healthier,
your office more productive

Uncover the simple solutions. With just a small, stylish, cordless
and connected Cube in each room.

Get Your Cubes Now!

Winter 2013 batch available!

Potato Salad
by Zack Danger Brown

Comments 1,127

This project was successfully funded on August 2

Columbus, OH

6,911 backers

\$55,492
pledged of \$10 goal

0 seconds to go

Chipolo - Bluetooth Item Finder for iPhone and Android

by The Chipolo Team

Home Updates 17 Backers 5,329 Comments 1,611

Funded! This project was successfully funded on November 15, 2013

Trbovlje, Slovenia Technology

Chipolo
Nothing is lost.

5,329 backers

\$293,014
pledged of \$15,000 goal

0 seconds to go

Project by
The Chipolo Team
Trbovlje, Slovenia

First created: 0 backed

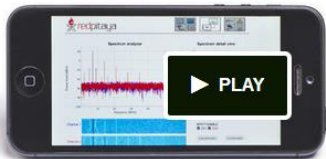
Has not connected Facebook

Chipolo

Finalisti tekmovanja Start:up leta 2016

OPEN INSTRUMENTS
FOR EVERYONE

826

backers

\$256,125

pledged of \$50,000 goal

0

seconds to go

Funding period

Jul 22, 2013 - Sep 20, 2013 (60 days)

Project by
Red Pitaya
Newport News, VA

Geoffrey®

74844 GUESTS SERVED

STATE-OF-THE-ART TOOL FOR
WHICH MAKES THEIR JOB EASIER,
THE TIME PRESENTS A VALUE
RESTAURANT; CONSEQUENTLY,
CONSIDER IT AN EXPENSE BUT AN
INVESTMENT IN BETTER BUSINESS.

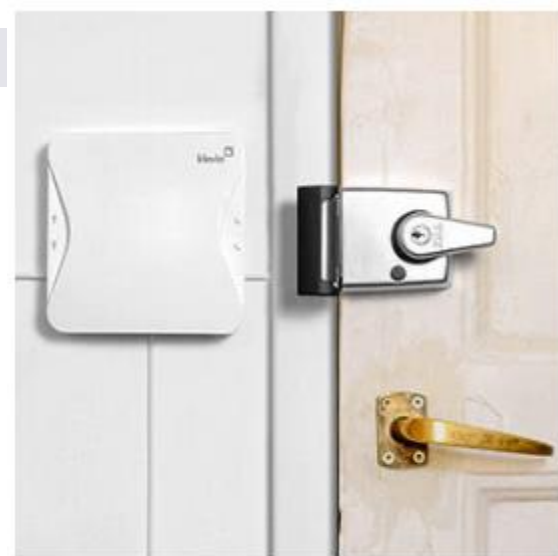
is, Thai Inn Pub, Ljubljana

Zakaj OR, HW ?

COSYLAB

HOW KLEVIO FITS YOUR LOCKS

Chipolo - Bluetooth Item Finder for iPhone and Android
by The Chipolo Team

Home Updates 17 Backers 5,329 Comments 1,811

Funded! This project was successfully funded on November 15, 2013

Trbovlje, Slovenia Technology

Chipolo
Nothing is lost.

5,329 backers
\$293,014 pledged of \$15,000 goal
0 seconds to go

GO:GLOBAL MEMBER | SPS SK200 AUTUMN BATCH 2014

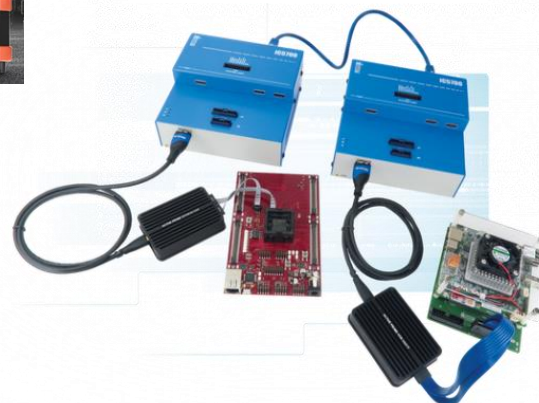
Chipolo
Finalisti tekmovanja Startup leta 2016

Project by The Chipolo Team
Trbovlje, Slovenia

First created - 0 backed
Has not connected Facebook

DEWESoft®

YEAR WARRANTY

Red Pitaya - Swiss army knife for engineers

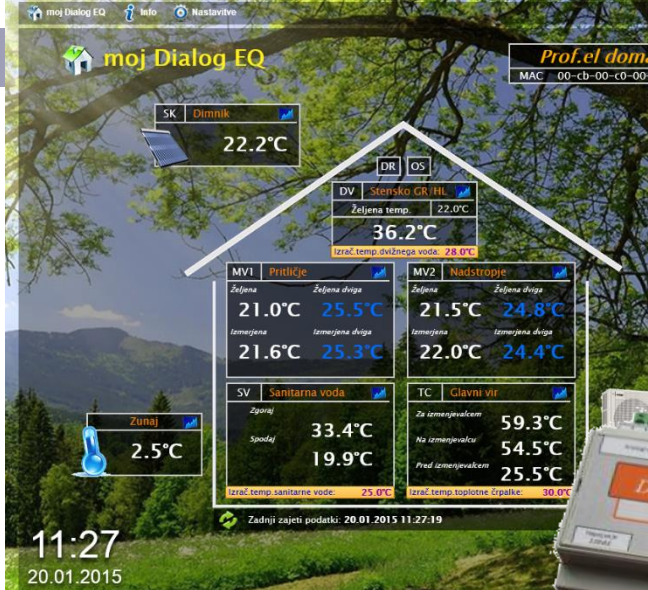
More than 45,000 satisfied users all around the world.

Primeri vgrajenih sistemov

FRI-SMS

D13 EQ

Tempmate S1

Tevel
Merilnik konc. plinov

Cubesensor

Prikaz primerov vgrajenih sistemov - novosti

ARM® University Program Lab-in-a-Box
 Digital Signal Processing with STMicroelectronics STM32F4 Discovery Board and Wolfson® Audio Card

This Lab-in-a-Box contains:

- License(s) for ARM® Keil® MDK Pro development tool
- ARM® Cortex®-M4 based ST Discovery F4 board(s)
- Wolfson Microelectronics audio card(s)
- A full suite of academic teaching, lab and lecture materials

ARM KEIL Microcontroller Tools
 life.augmented
 ST
 wolfson microelectronics
 Farnell
 element14

ARM University
 Worldwide Education Program

Programiranje vgrajenih sistemov

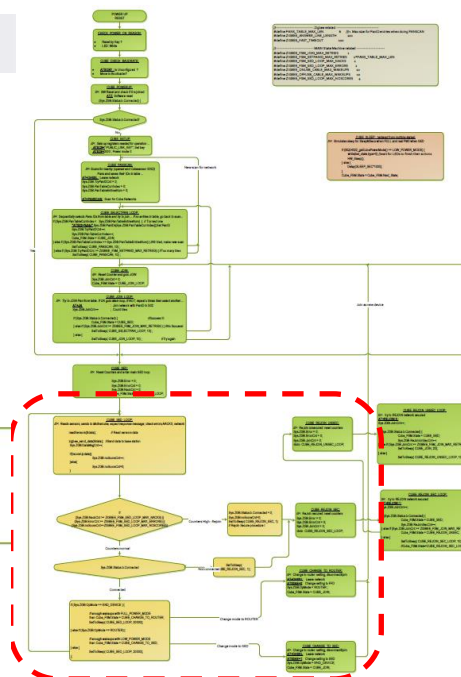
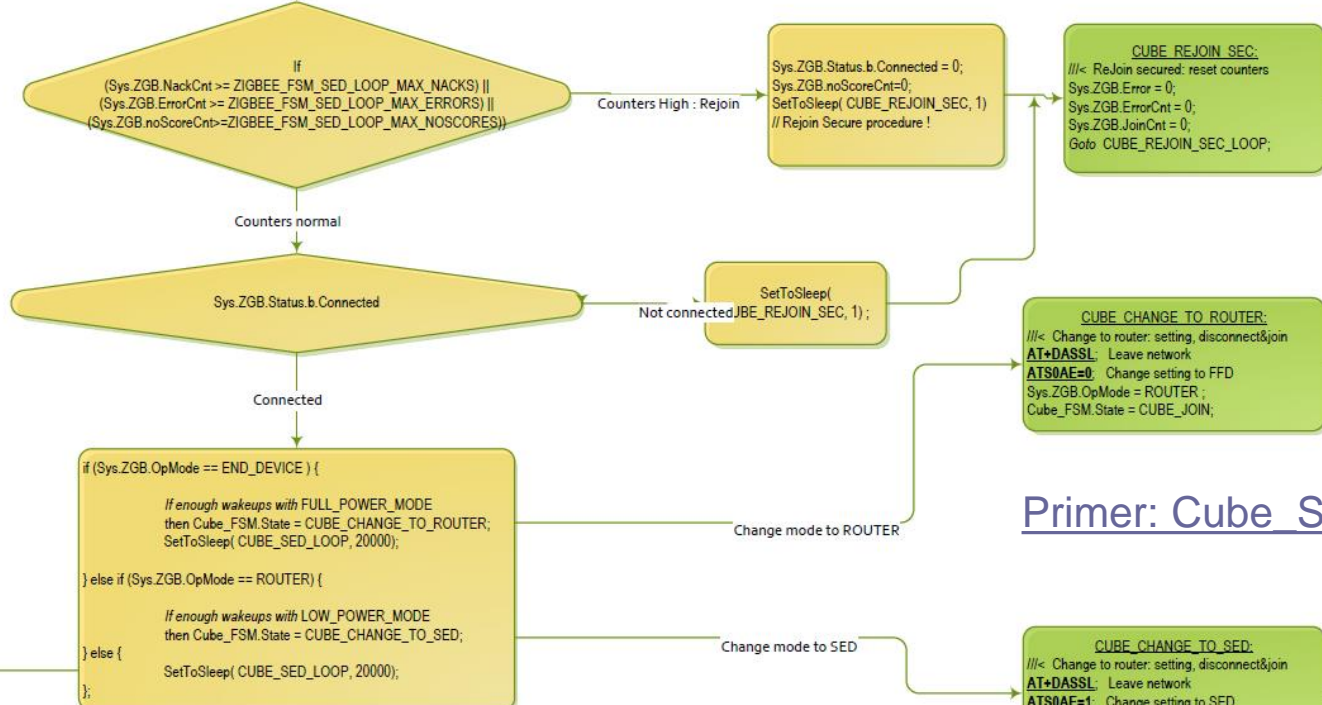
Cubesensors („pametne kocke“):
 Diagram poteka (končni avtomat):
 ■ Primer glavnega stanja

```

CUBE_SED_LOOP:
//<- Reads sensors, sends to Mothercube, expect response message; check errors,NACKS, network
readSensors(&data); // Read sensors data

zigbee_send_data(&data); //Send data to base station
Sys.ZGB.DataMsgCnt++;

if(!scoreUpdate){
    Sys.ZGB.noScoreCnt++;
}else{
    Sys.ZGB.noScoreCnt=0;
}
    
```


[Primer: Cube State Chart v2.pdf](#)

Zakaj zbirnik ?

[Dejan Črnica, Dewesoft]:

„ker se je „vljudno“ naučiti domačega jezika, kulture ...“

Past Meetup

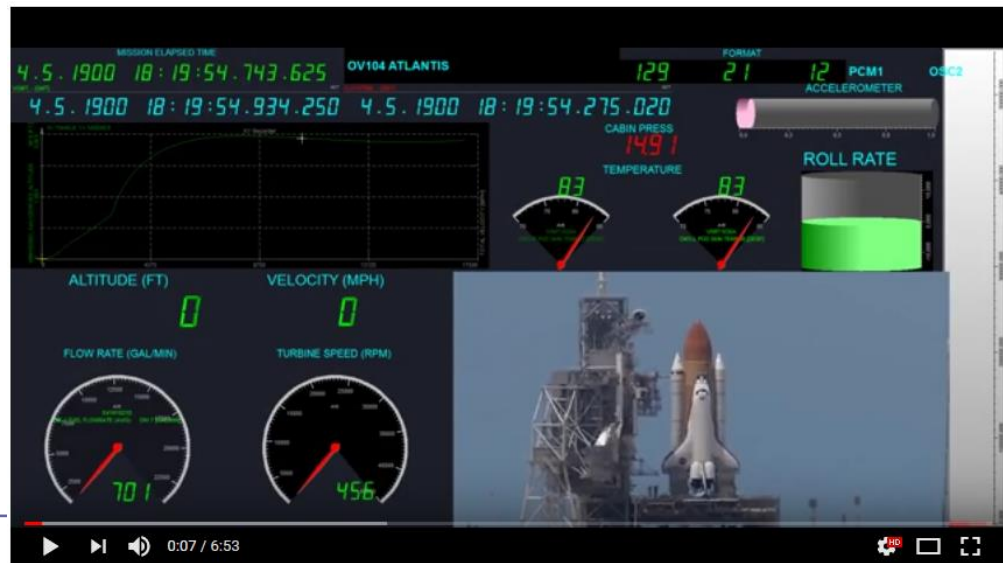
Code optimization on modern processors [Dejan Črnica, Dewesoft]

„pri nas v podjetju vsi razvijalci „govorijo“ v zbirniku...“

Code optimization is important but often overlooked part of a software project. In this talk we will dive deep and discuss when and why to optimize code, how to approach optimization and how to design data structures and algorithms for scalable performance.

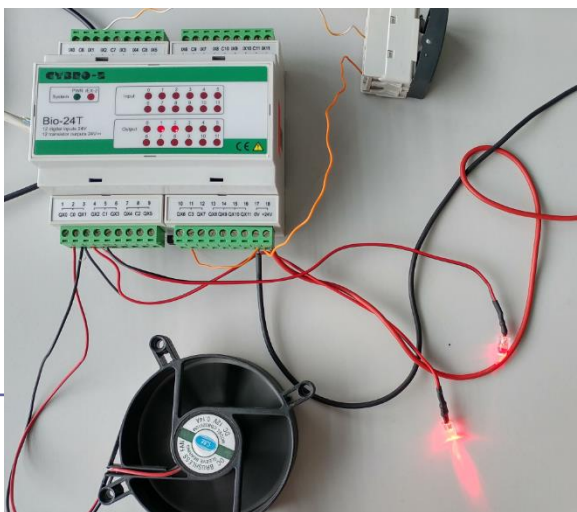
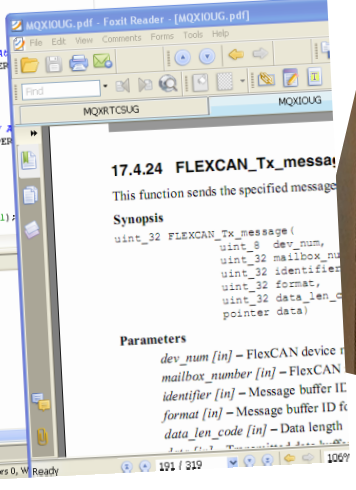
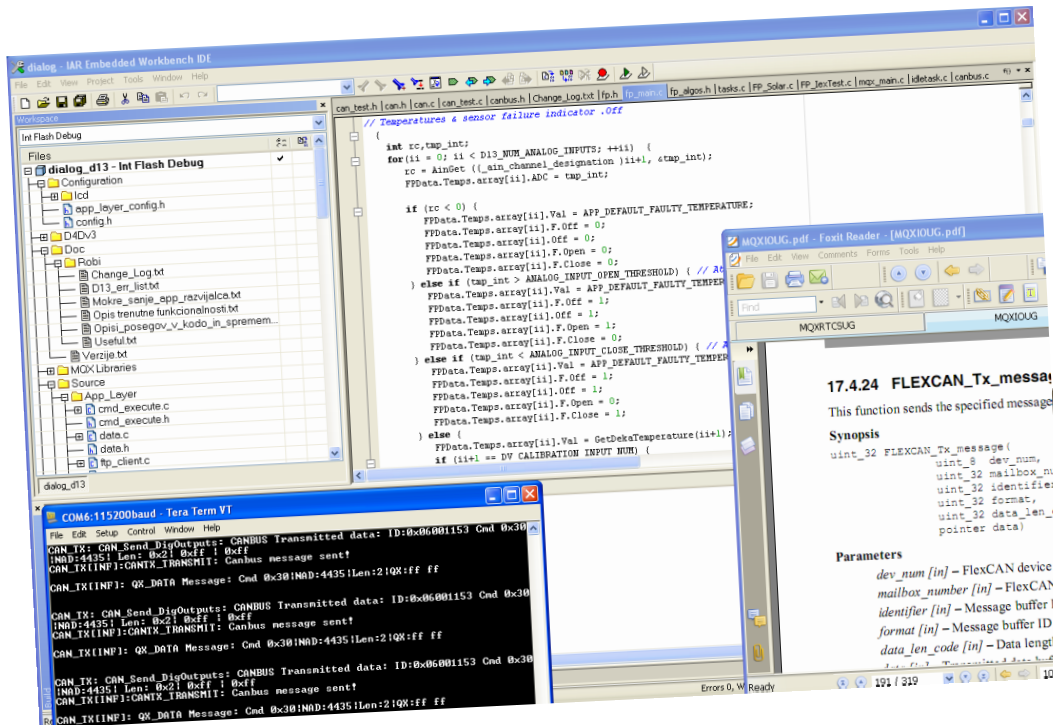
„s poznavanjem sistemov in zbirnika lahko pohitrimo kodo tudi **64x** !!!...“

Dejan Črnica Dejan Črnica is lead software engineer at Dewesoft (<https://www.dewesoft.com/careers>) since 2001. He has designed and implemented core modules of Dewesoft application with particular focus on application performance to keep software in front of competition.

Prikaz razvojnega „okolja“ za vgrajene sisteme

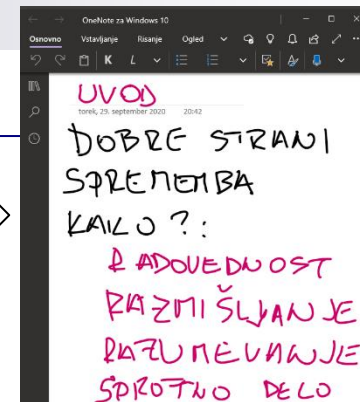
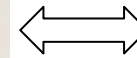
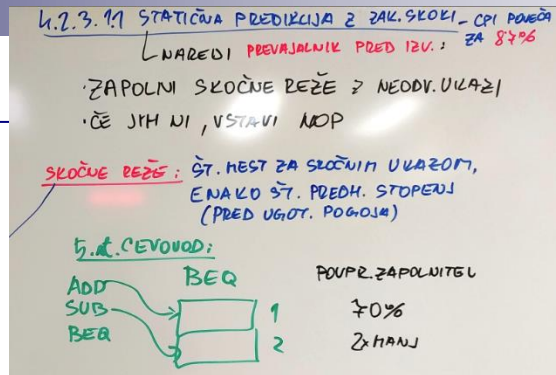
Način dela:

■ predavanja:

- delovna prezentacija,
- objavljena prezentacija
 - obširnejša
 - ni samozadostno gradivo !

■ LAB vaje:

- Logisim: MiMo model CPE, DN1
- poglobitev znanja zbirnika (simulator),
- delo z napravami na FRISMS (HW),
- praktična naloga z uporabo orodij, DN 2

4.2.3.1.1 Statična predikcija z zakasnenimi skoki („delayed branch“)

Skuša prevajalnik (med prevajanjem) napovedati izid skoka:

- napoved se ne spreminja več („statična“)

Skočne reže :

- ukazi, ki sledijo skoku so v t.i. skočnih režah
- št. skočnih rež je enako številu stopenj cevovoda pred aktivno (EX) stopnjo (2)

Vstavitev ukazov v skočne reže:

- ukazi ne smejo vplivati na izid skoka
- če ni primernih, vstavi NOP-e

Dvosmerna komunikacija (2022 še posebej !)

Pogovor

- Vaša pričakovanja ?
- Način dela ?
- Logisim-EVO ?
- ARM, Cortex M, zbirnik, vgrajeni sistemi, podatkovne listine, programiranje, razhroščevanje, preizkušanje...
- Anketa & aktivno sodelovanje

1. Uvod v organizacijo računalnikov in digitalna vezja

Poudarki poglavja :

- opredelitev pojmov rač. arhitekture in organizacije
- funkcionalni, nivojski pogled na zgradbo računalnika
- računalnik na nivoju digitalne logike :
 - digitalna vezja -> log. vrata -> tranzistor (osnovni gradnik)
 - VLSI – digitalna vezja visoke integracije
 - postopek njihove izdelave
 - problemi in težave

1. Uvod v organizacijo računalnikov in digitalna vezja

1.1 Splošni pojmi

Def: Arhitektura računalnika je

- obravnava za programerja vidnih lastnosti računalnika na način, ki je neodvisen od njegove logične in fizične realizacije [Kodek]
 - „... kot vidi programer na nivoju strojnega jezika ...“

Def: Organizacija (tudi mikroarhitektura) :

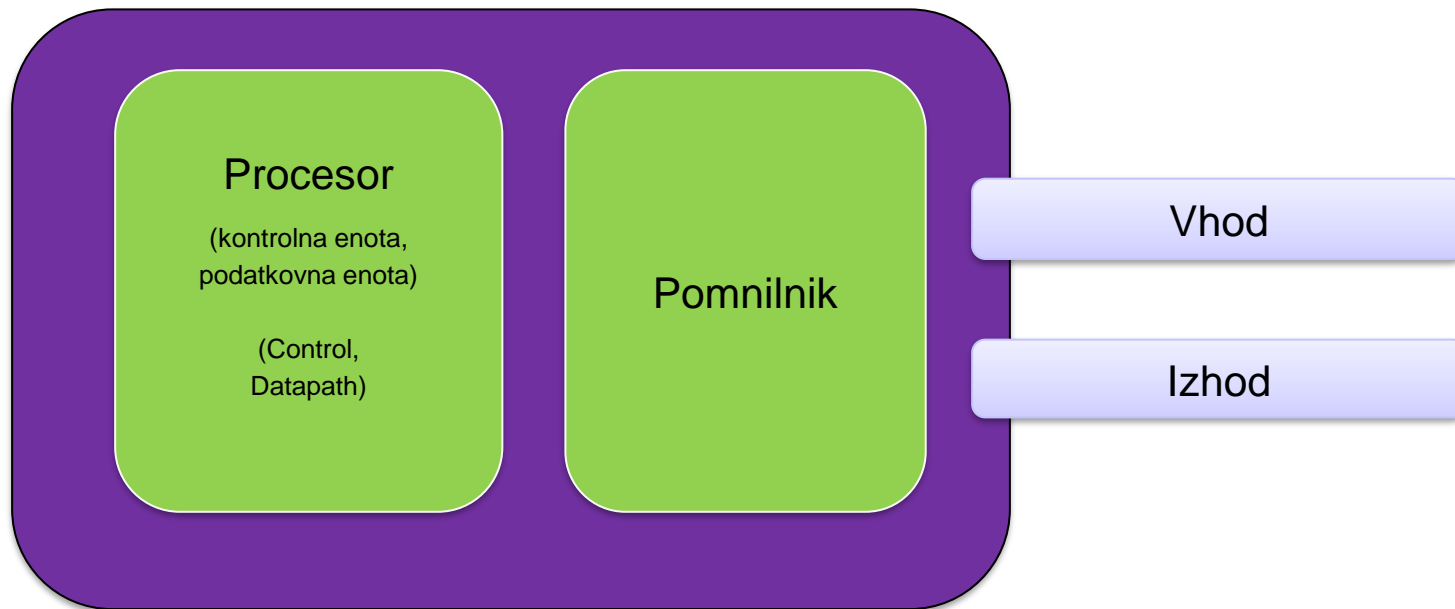
- obravnava logično zgradbo in lastnosti sestavnih delov računalnika in njihovih medsebojnih povezav [Kodek]
 - „ ... je arhitektura posameznih delov ...“
 - „ ... je bližje HW nivoju ...“

Neka arhitektura se lahko realizira z različnimi vrstami organizacije.
(lahko tudi obratno – mikroprogramiranje – IBM)

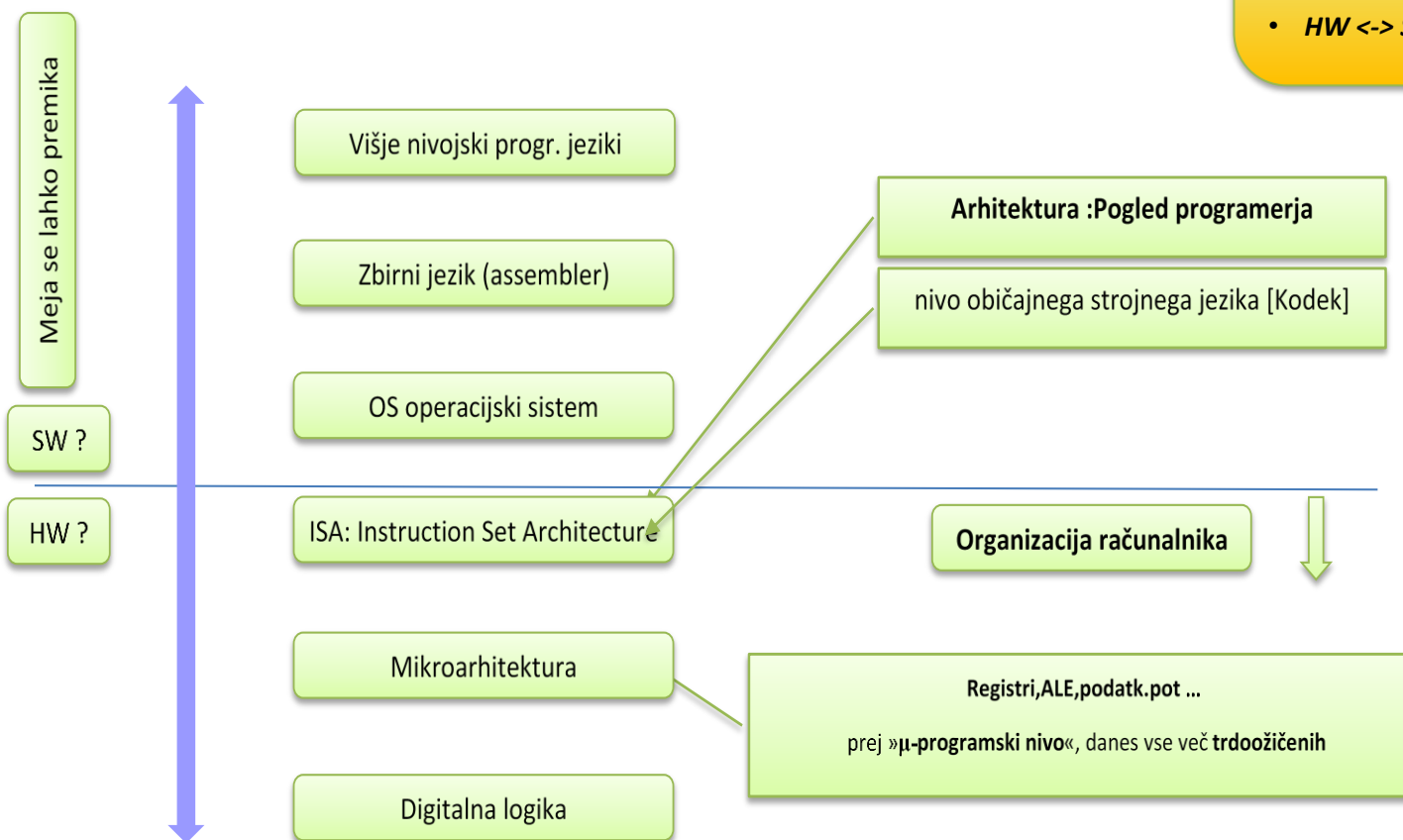
1.2 Zgradba in organizacija računalnika

Mogočih več različnih pogledov,
izpostavimo 2 najbolj zanimiva :

1.2.1 Funkcijske enote kot osnovni gradniki računalnika [Patt]

1.2.2 Nivojska zgradba računalnika [Tanb, str. 5-8]

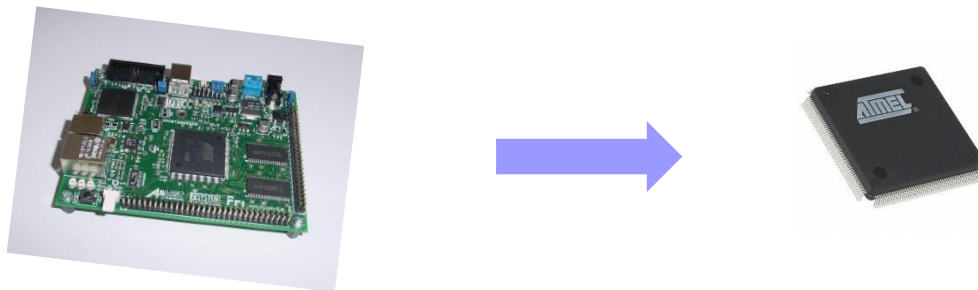
Diskusija :

- *Prevajanje, interpretiranje, prenosljivost programov*
- *HW <-> SW*

1.3 Računalnik na nivoju digitalne logike

■ Računalnik :

- sestavljen iz digitalnih (logičnih, preklopnih) vezij :

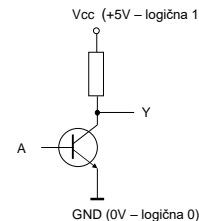
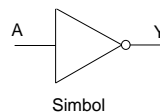

■ digitalna vezja sestavljena iz logičnih vrat:

- (seštevalnik, ALU, ...)

- logična vrata realizirana z elektronskimi elementi

1.3 Računalnik na nivoju digitalne logike

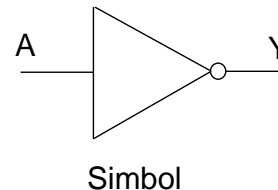
1.3.1 Osnove digitalnih vezij

Logična vrata realiziramo z elektronskim vezjem:

- logični stanji 0,1 <-> napetostni nivoji $\approx 0V, \approx 3.3V(5V)$
- osnovni gradnik

**Matematični
ideal**

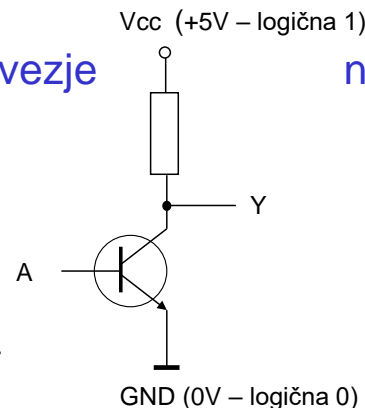
matematični (logični) pogled: logična vrata

logični nivoji 0,1

elektronska realizacija :

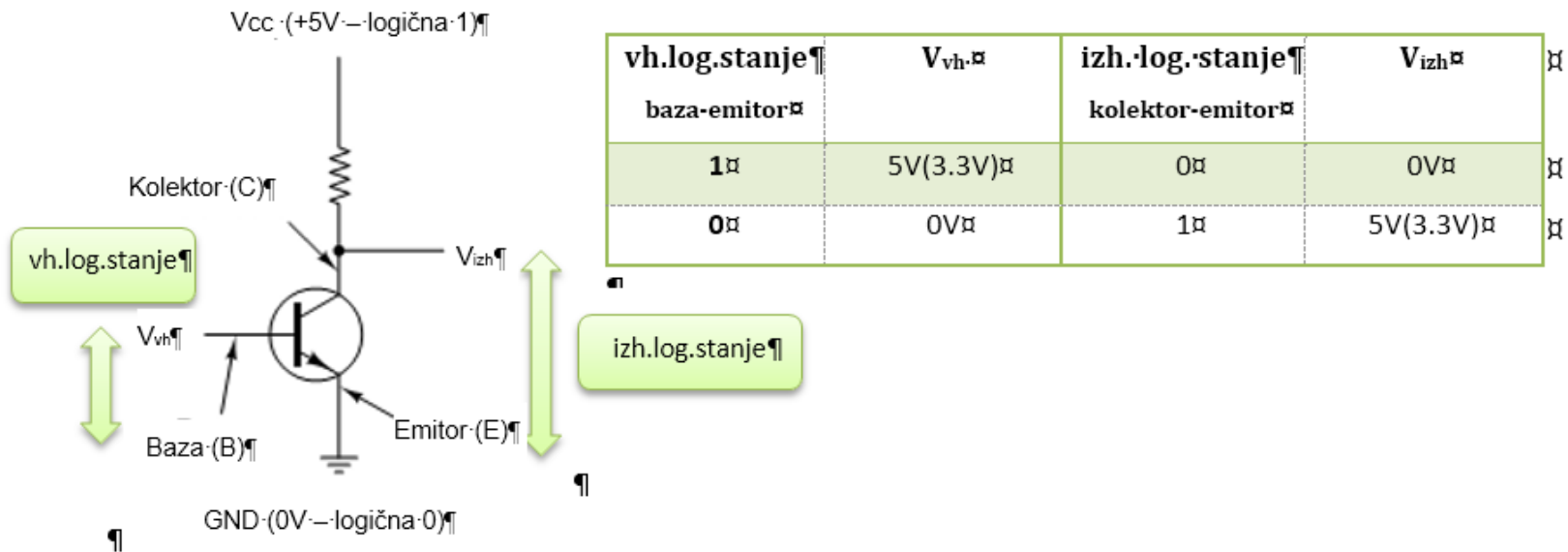
elektronsko vezje

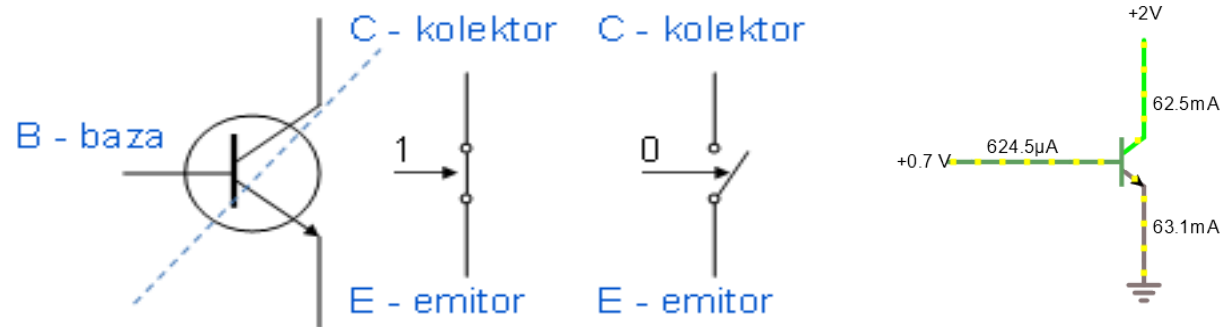
napetostni nivoji $\approx 0V, \approx 3.3 (5) V$

**Elektronska
realnost**

1.3.1.1 Osnovni gradnik digitalnih vezij – tranzistor kot stikalo

tranzistor kot stikalo

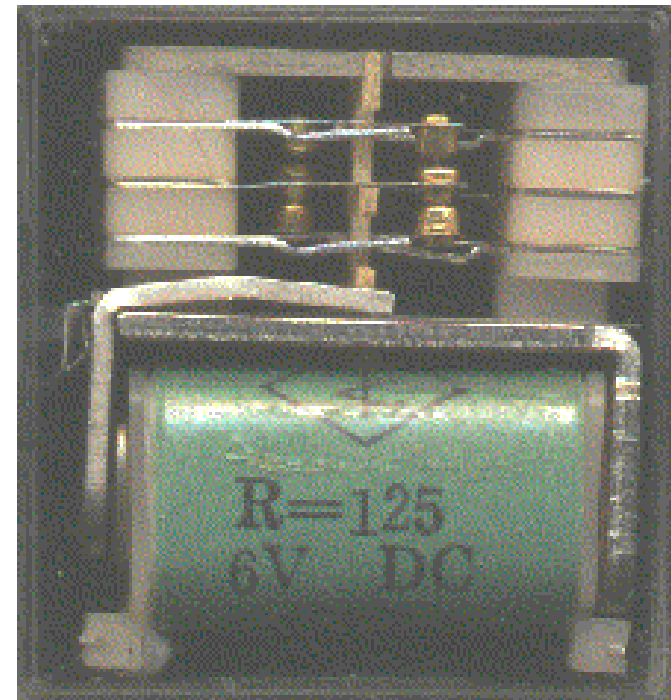
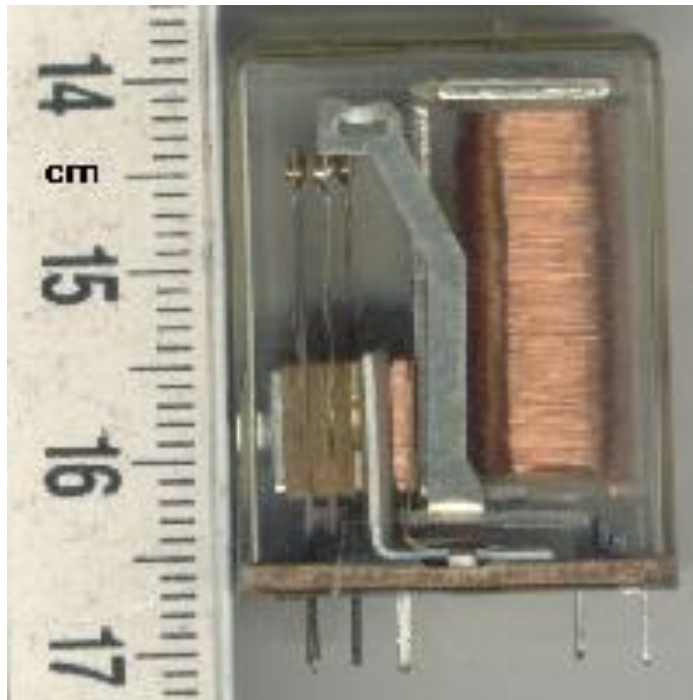
<http://www.indiabix.com/electronics-circuits/npn-transistor-bipolar/>

<http://www.falstad.com/circuit/e-npn.html>

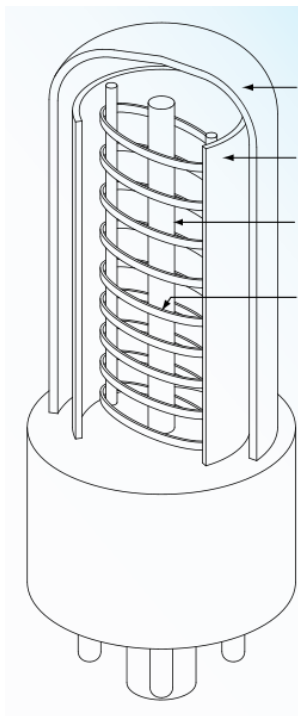
1.3.1.2 Realizacije stikala v digitalnih vezjih

Ponovitev iz predmeta RA

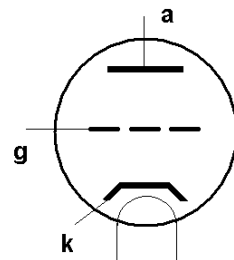
- Rele, leto 1939, čas preklopa 1-10ms ($\text{ms} = 10^{-3} \text{ s}$)

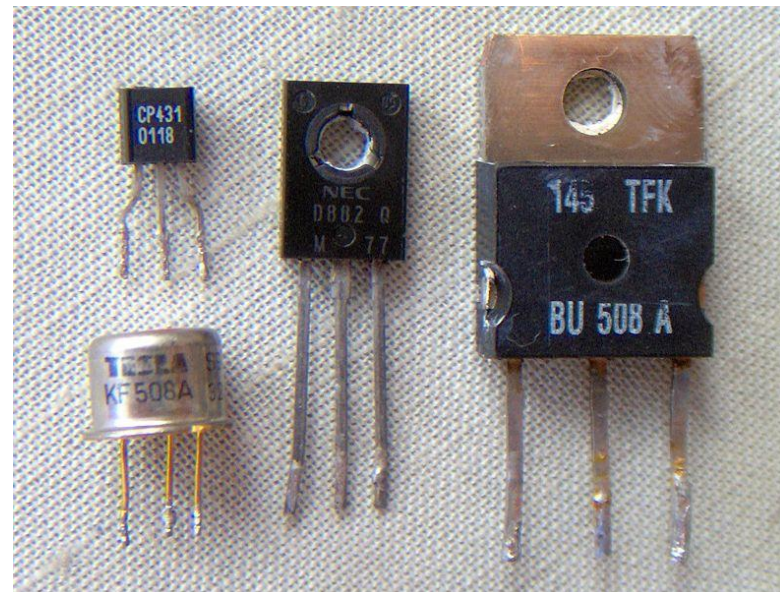
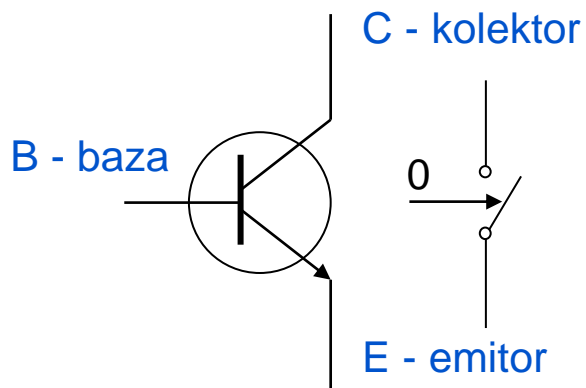
- Elektronka 1945 - 1955, čas preklopa $\sim 5\mu\text{s}$ ($\mu\text{s}=10^{-6}$ s)

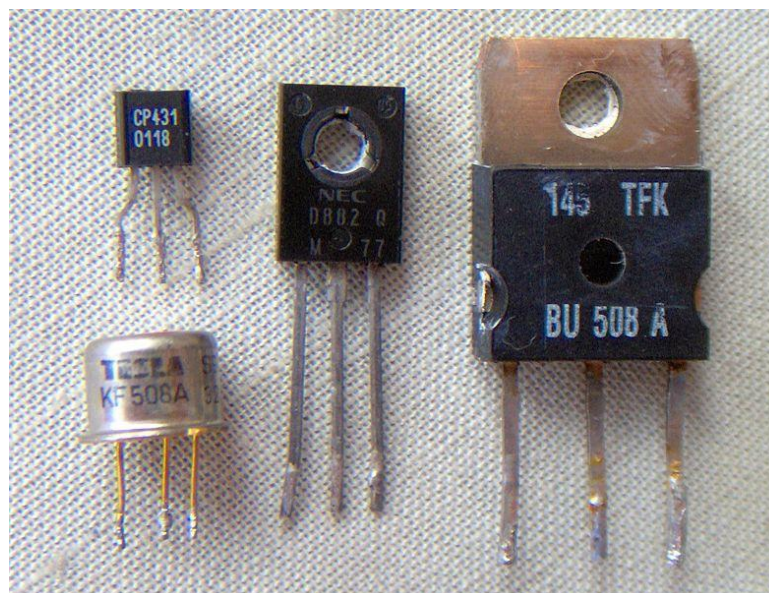
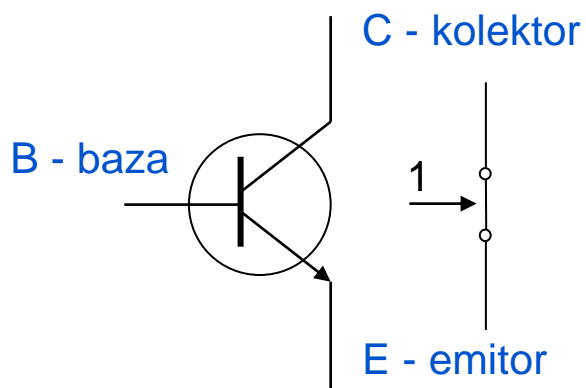
Stekleno ohišje
Anoda
Katoda
Mrežica

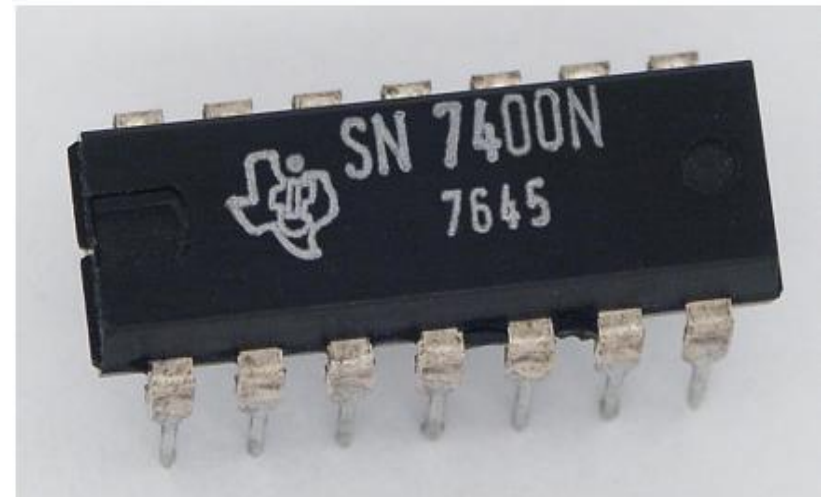
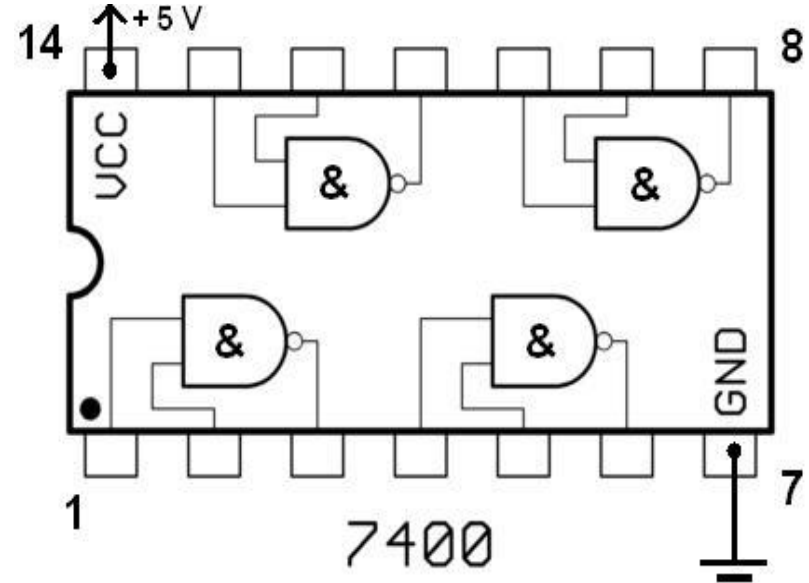
- Tranzistor, 1955 -> , čas preklopa $\sim 10\text{ns}$ ($\text{ns}=10^{-9}\text{ s}$)

- Tranzistor, 1955 -> , čas preklopa $\sim 10\text{ns}$ ($\text{ns}=10^{-9}\text{ s}$)

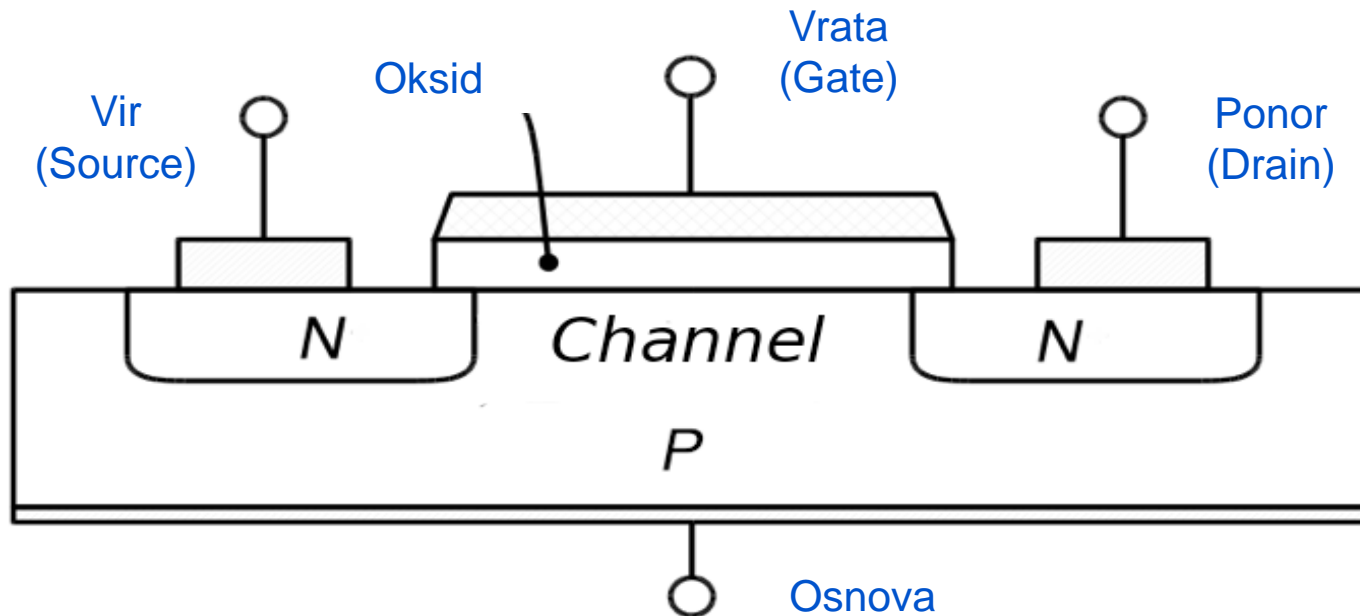

- Tranzistor v integriranih vezjih (TTL od konca 60.let)
 - čas preklopa $< 10\text{ns}$

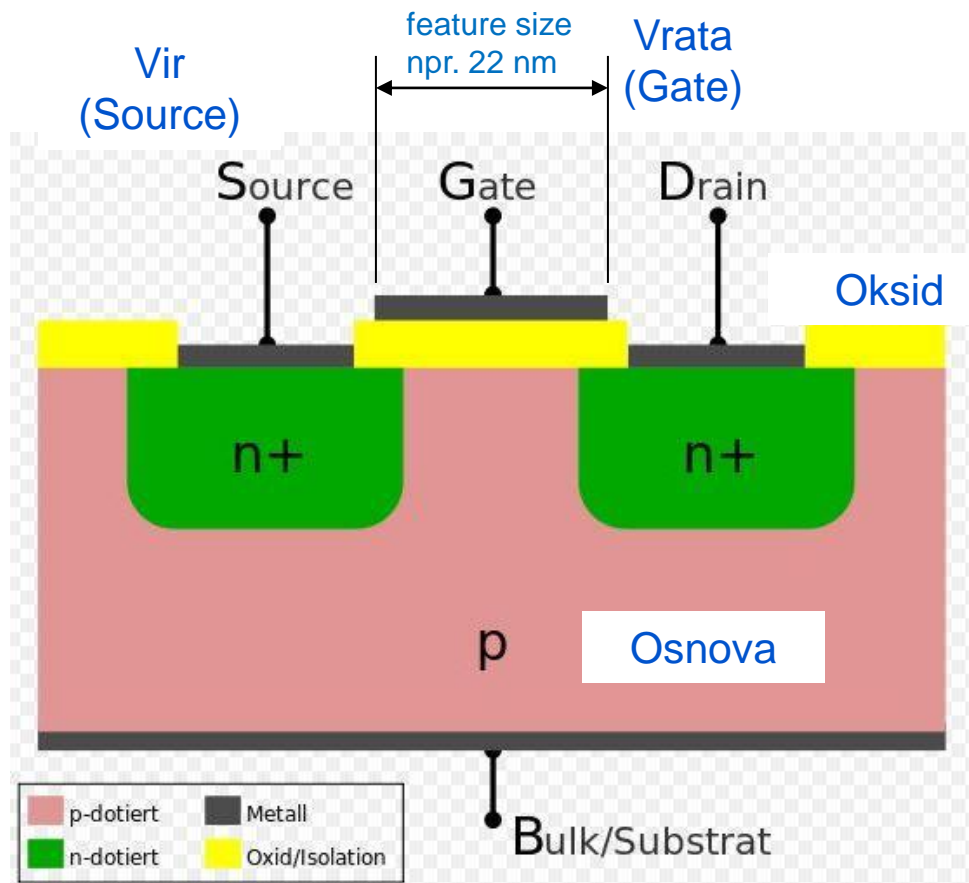

- Tranz. v VLSI integriranih vezjih
 - MOSFET, čas preklopa $< 0,1\text{ns}$

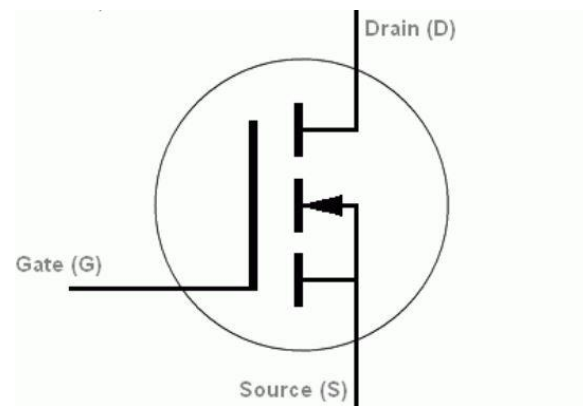
Ponovitev iz predmeta RA

Tranzistor kot del integriranega vezja

Ponor (Drain)

1.3.1.2 Realizacija stikala v digitalnih vezjih

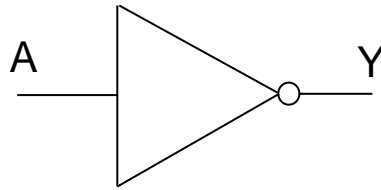
Ponovitev iz predmeta RA

Leto	Stikalo	Preklopni čas
1939	Rele	1-10ms
1945-1955	Elektronka	~5 μ s
1955	tranzistor	10ns
Konec 60. let	tranzistor v TTL digit.vezjih	2-10ns
1980	VLSI	<0,1ns

1.3.2 Realizacija logičnih vrat

Ponovitev iz predmeta RA

1.3.2.1 Realizacija logične funkcije NEGACIJA (NOT)

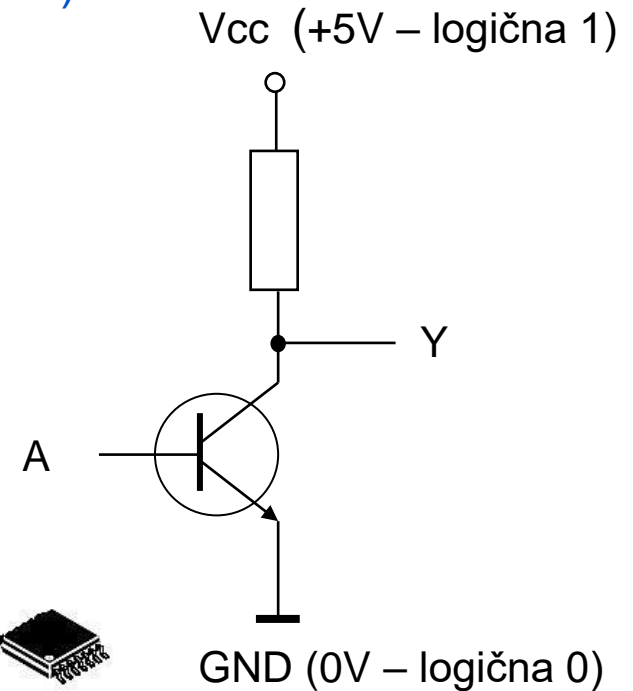
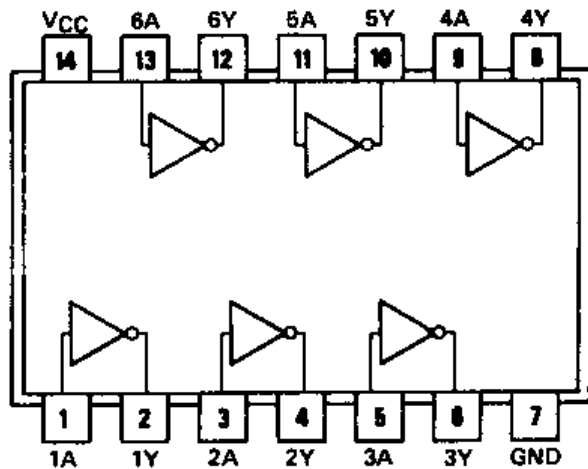
Simbol

A	Y
0	1
1	0

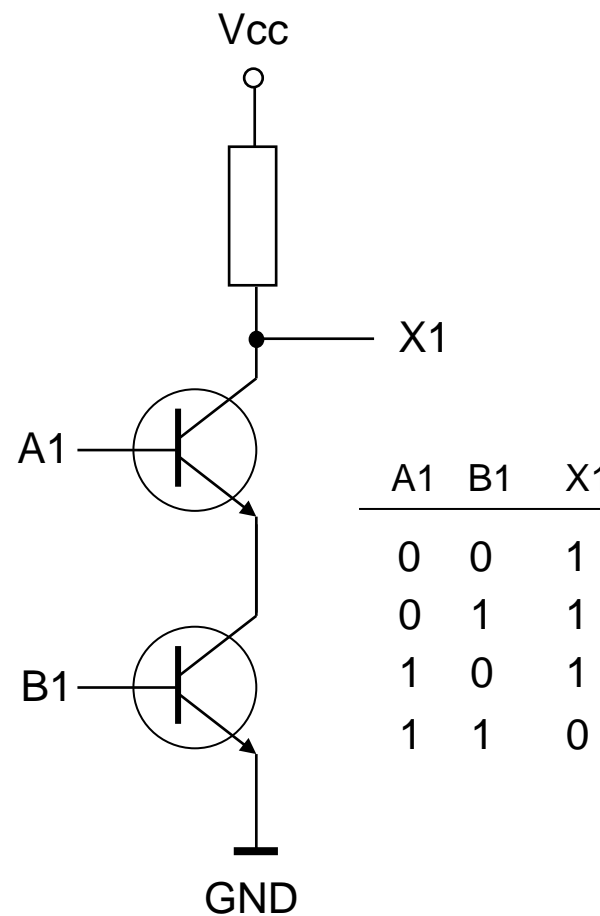
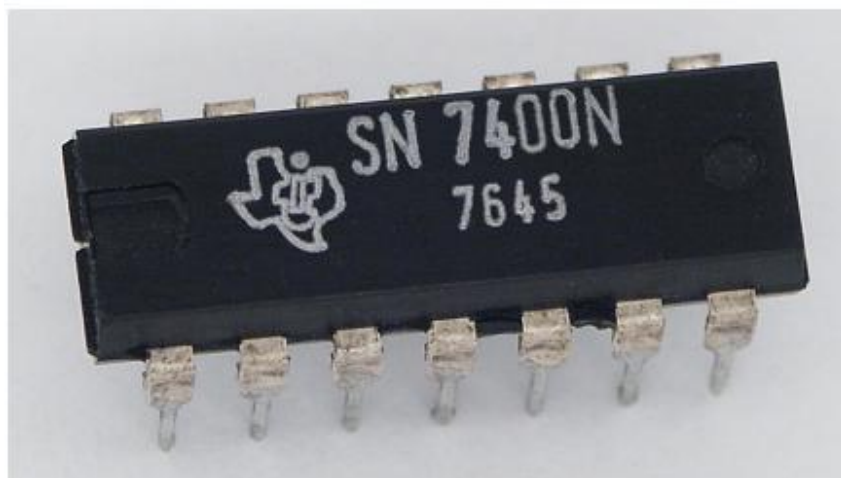
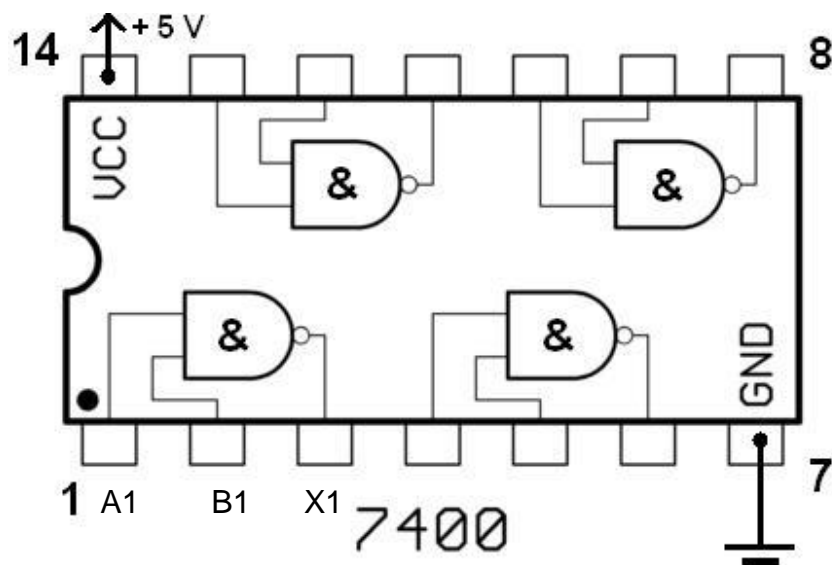
Pravilnostna tabela

IC (Integrated Circuit) s 6 negatorji

7406

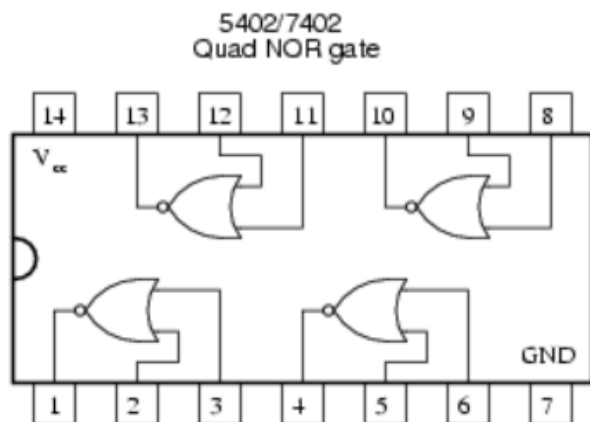

1.3.2.2 Realizacija logične funkcije NAND (Negirana konjunkcija)

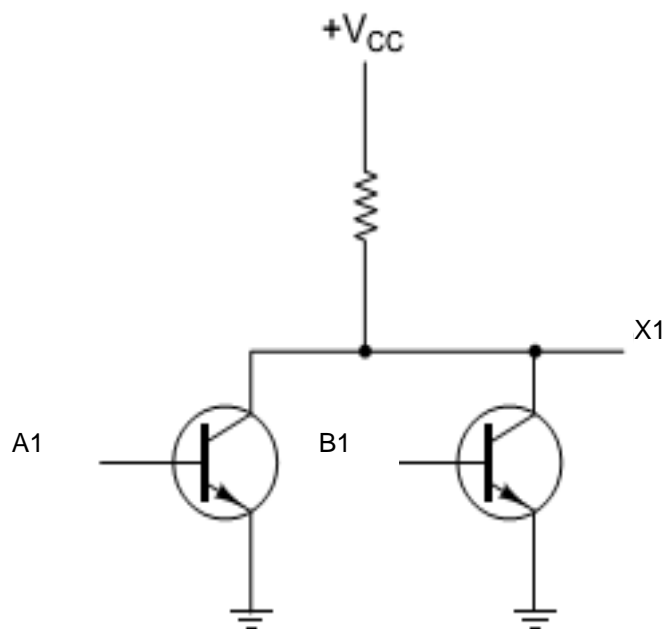

Logisim: pullup_nor_nand.circ

1.3.2.3 Realizacija logične funkcije NOR (Negirana disjunkcija)

A1	B1	X1
0	0	1
0	1	0
1	0	0
1	1	0

Logisim: pullup_nor_nand.circ

1.3.3 Digitalna vezja visoke stopnje integracije - VLSI

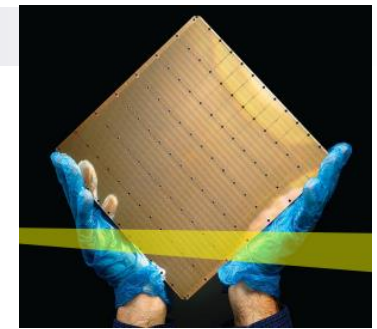

1.3.3.1 Razvoj digitalnih vezij

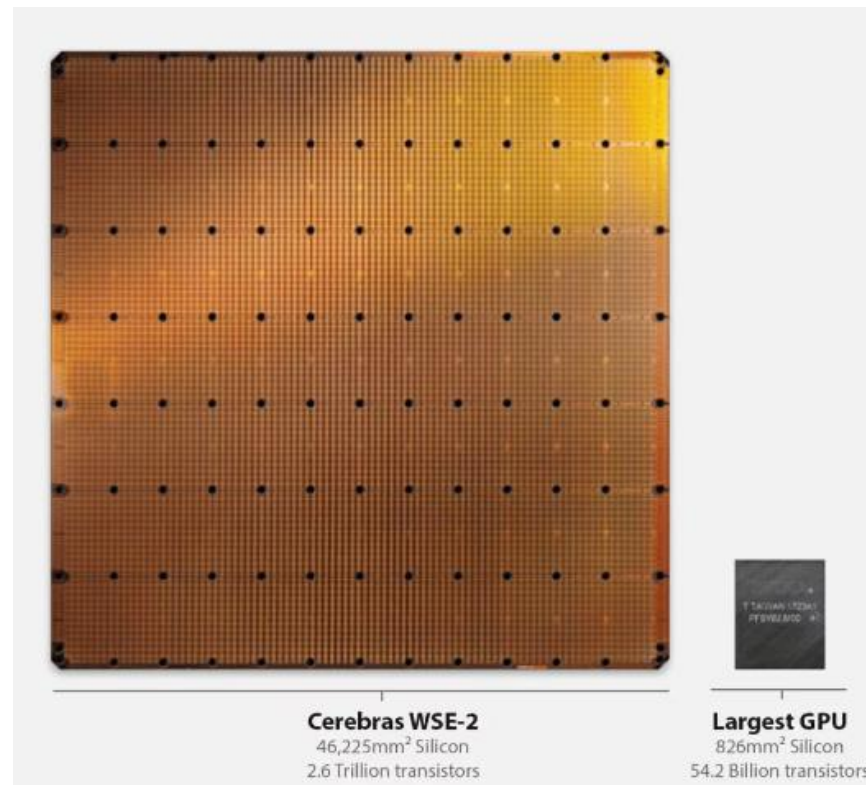
Stopnja integracije	Leto	Št. tranzistorjev	Št. log. vrat oz. elementov
SSI	60. leta	nekaj 10	1-10
MSI	pozna 60. leta	nekaj 100	10-100
LSI	zgodnja 70. leta	nekaj 1000	100-100000
VLSI	1980->	nekaj 100000	nad 100000
	1986	1 milijon	
Pentium 4	2002	55 milijonov	
	2005	1 milijarda	
<u>Xeon Westmere-EX – 10 cores</u>	2012	>2.5 milijarde	
Ivy Bridge-EX-15	Q3/2013	4.3 milijarde	
22-core <u>Xeon Broadwell-E5</u>	2016	7,2 milijard	
<u>SPARC M7</u>	? (Q2/2015)	>10 milijard	
AMD Epyc	2017 (2019)	>19 milijard (32 milijard)	
Wafer Scale Engine 2	2021	2600 milijard	*namenski AI čip

1.3.3 Digitalna vezja visoke stopnje integracije - VLSI

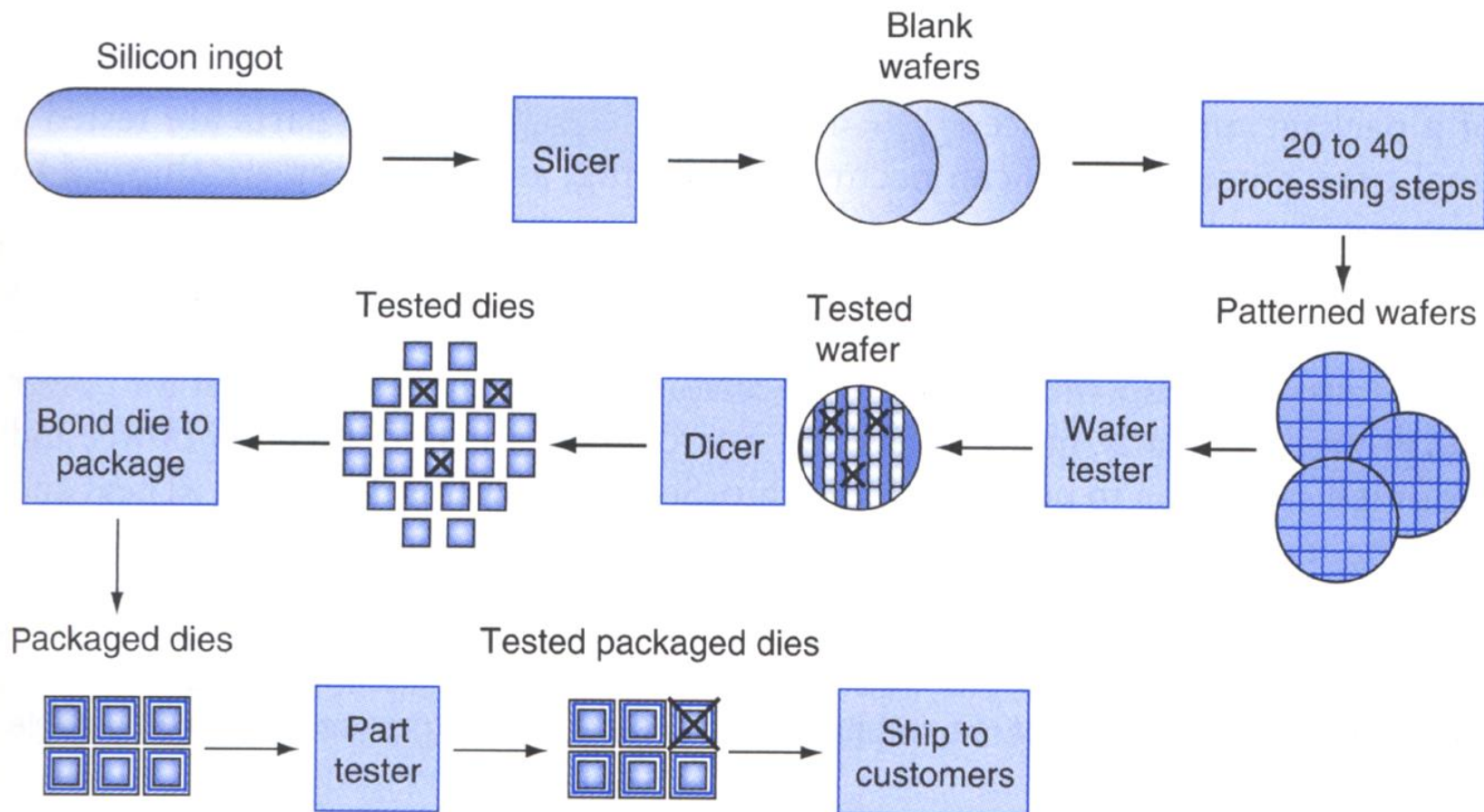
1.3.3.1 Razvoj digitalnih vezij

Stopnja integracije	Leto	Št. tranzistorjev	Št. log. vrat oz. elementov
Wafer Scale Engine 2	2021	2600 milijard	*namenski AI čip

1.3.3.2 Podrobnejši opis postopka izdelave VLSI digitalnih vezij

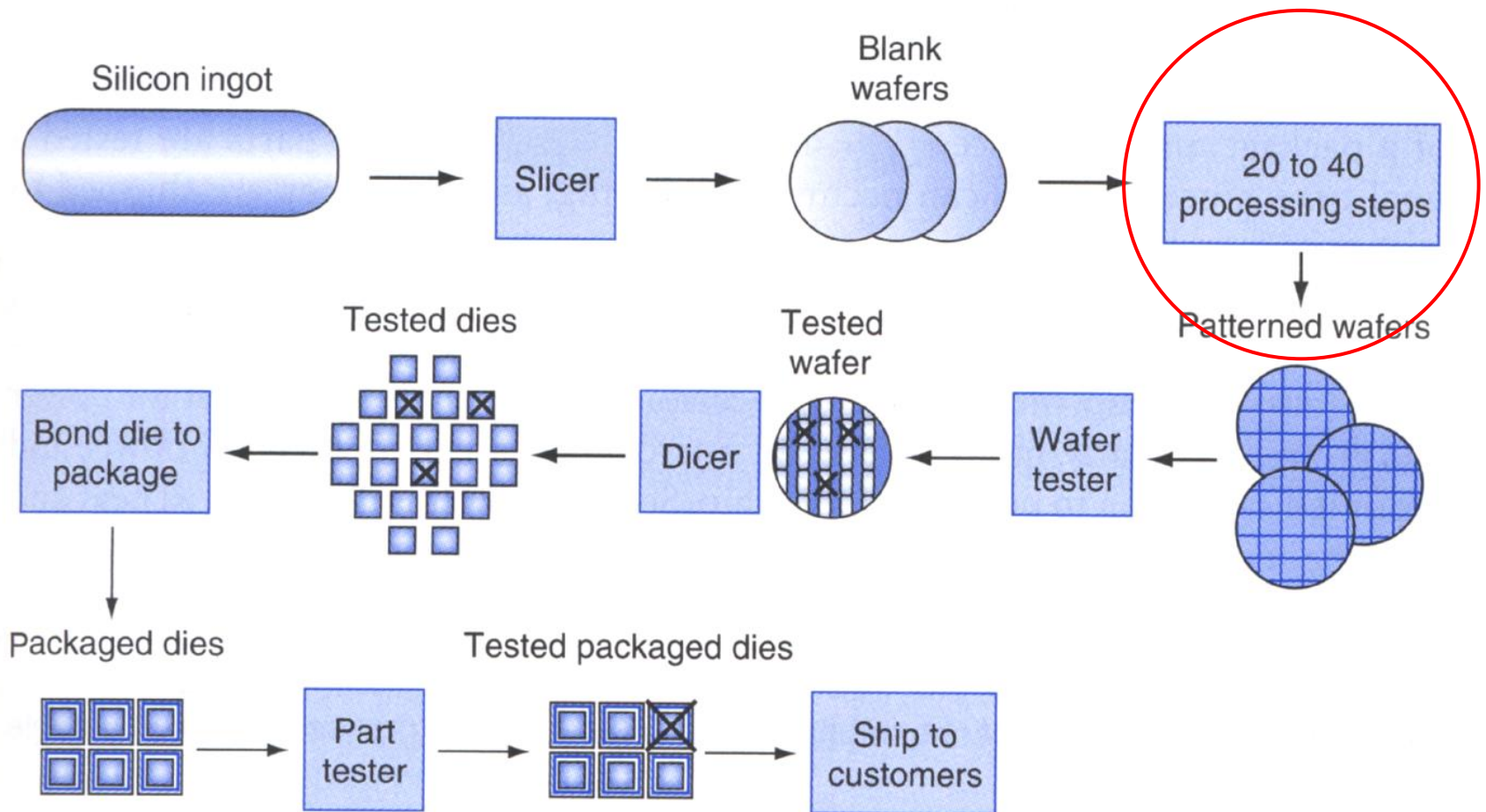

David A. Patterson, John L. Hennessy:
Computer Organization and Design, Fourth Edition

- Priprava->Ingot -> rezalnik -> rezine, „wafers“

1.3.3.2 Postopek izdelave VLSI digitalnih vezij

David A. Patterson, John L. Hennessy:
Computer Organization and Design, Fourth Edition

- V 20 do 40 procesnih korakih se z nanašanjem drugih materialov na silicijevo rezino oblikujejo:
 - tranzistorji,
 - povezave in
 - izolatorji.

Faze procesnega koraka :

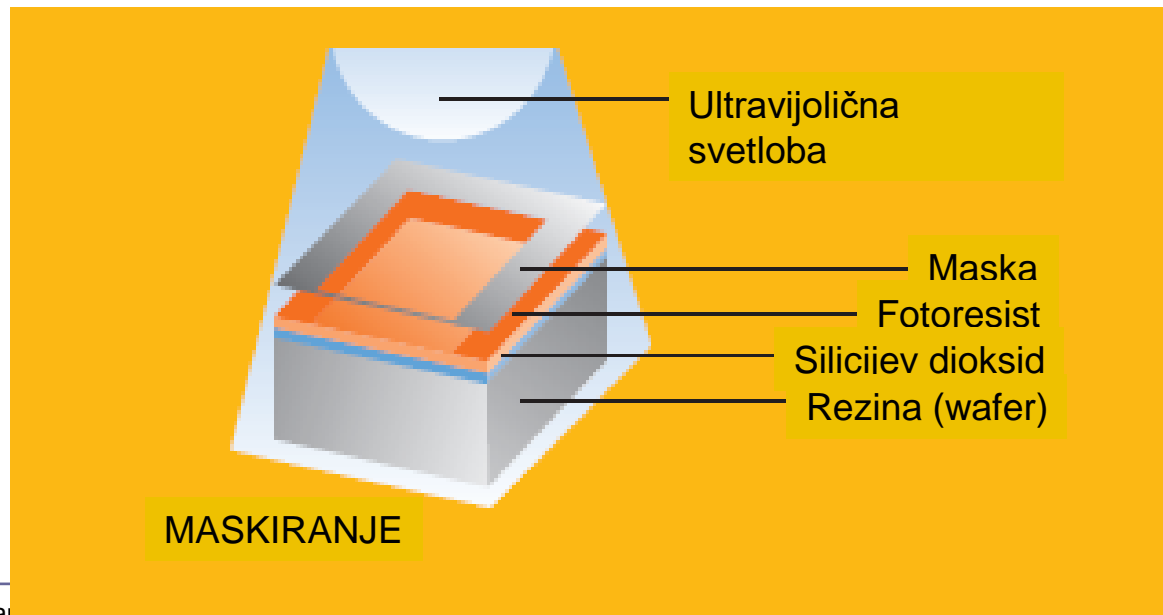
1. Izolacija in prekrivanje

- Na površini rezine se z dodajanjem kisika pri temp. 1000 do 1200 °C najprej ustvari izolacijska plast silicijevega dioksida.
- Površina se nato prekrije s svetlobno občutljivo snovjo – fotorezist, ki se pod vplivom svetlobe raztopi.

Faze procesnega koraka :

2. Maskiranje

- Maska, ki se oblikuje pri načrtovanju vezja, se s fotolitografskim postopkom nanese na površino in določa obliko vezja v določeni plasti čipa.
- Za pozicioniranje maske na rezino so potrebne izredno precizne naprave – stepperji.
- Steper z ultravijolično svetlobo osvetli dele površine, ki niso pokriti z masko.
- Osvetljeni predeli fotoresista se spremenijo v raztopljeno lepljivo plast.

Faze procesnega koraka :

3. Jedkanje

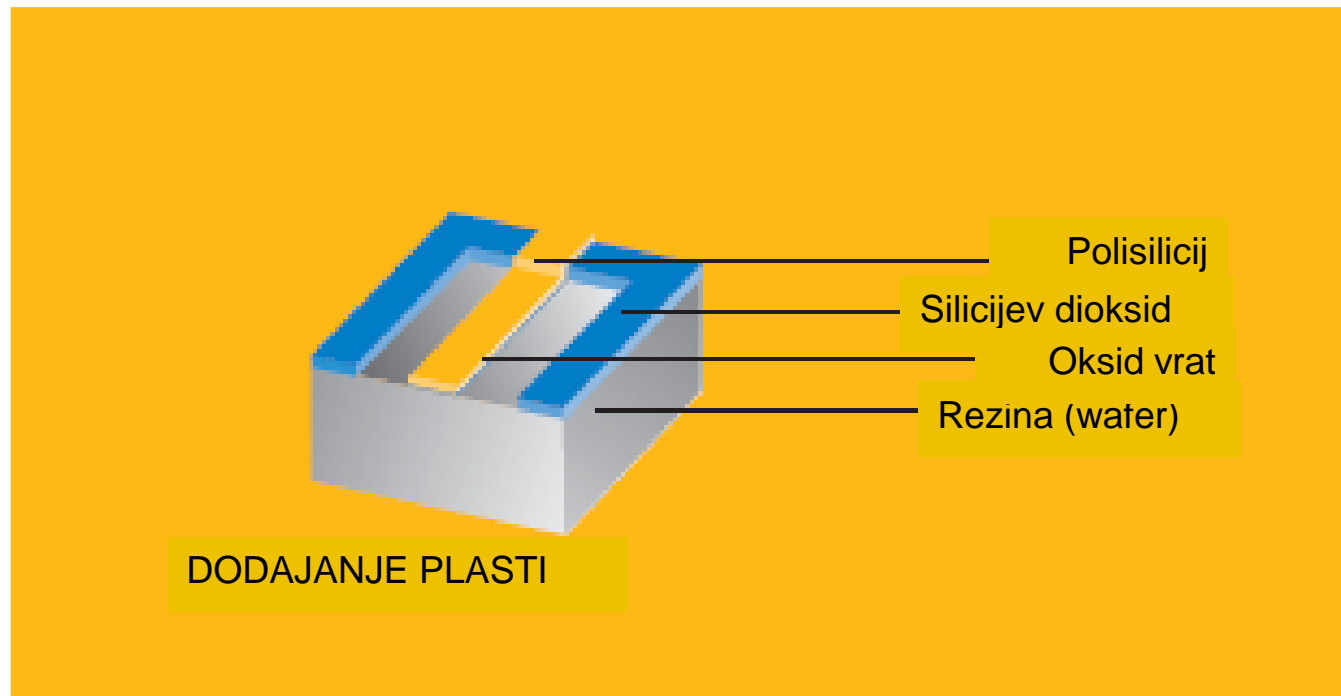
- Osvetljeni deli fotoresista se odstranijo in odkrijejo plast silicijevega dioksida, ki je tako na teh delih nezaščiten.
- Z jedkanjem se ti nezaščiteni deli silicijevega dioksida odstranijo, na rezini pa ostanejo vzorci silicijevega dioksida

Faze procesnega koraka :

4.a Dodajanje plasti (povezave, priključki, ...)

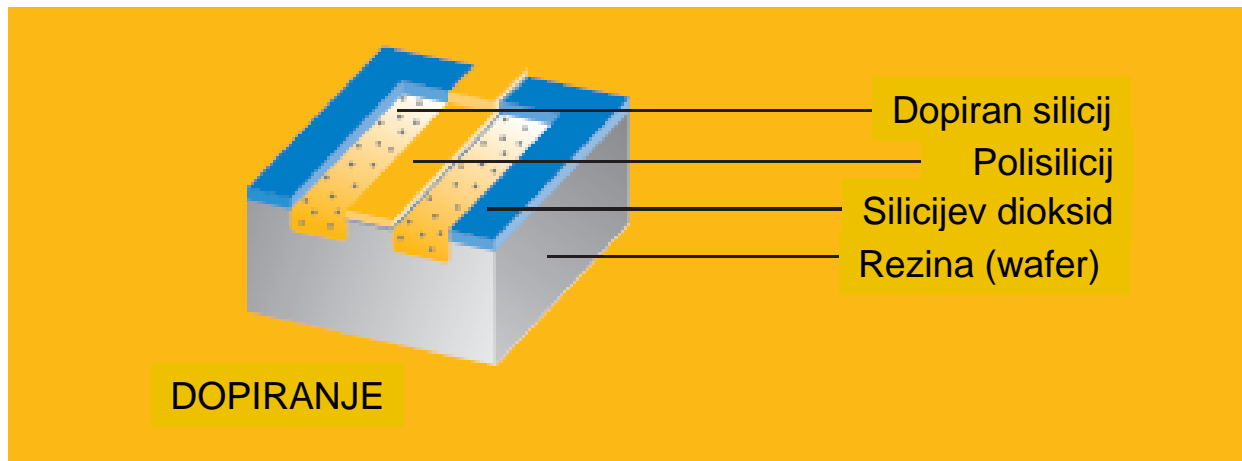
- Dodatni materiali, kot npr. polisilicij (silicij, sestavljen iz manjših kristalov), ki prevaja električni tok, se nanašajo na rezino z nadaljnjim maskiranjem in jedkanjem.
- Tako se na rezino nanese in delno odstrani več plasti, ki imajo vsaka drugačen vzorec in tvorijo tranzistorje in povezave med njimi.

Faze procesnega koraka :

4.b Dopiranje (difuzija) – za tvorbo tranzistorjev

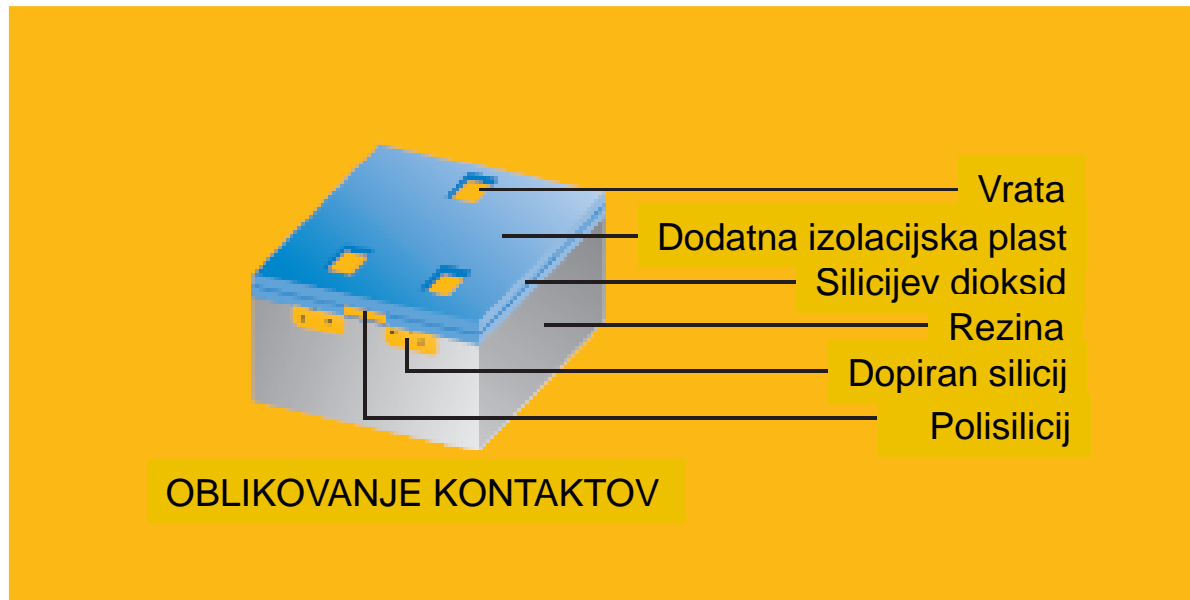
- Izpostavljena področja se bombardirajo z ioni različnih materialov, največkrat bora, fosforja ali arzena (nečistoče).
- Ti ioni prodirajo skozi kristalno mrežo silicija in spremenijo električne lastnosti na teh področjih.
- Dopiranje “spremeni čisti silicij v tranzistor”, ki lahko pod vplivom krmilnega signala prevaja električni tok ali pa ne – deluje kot stikalo in tako predstavlja binarno 1 ali 0.

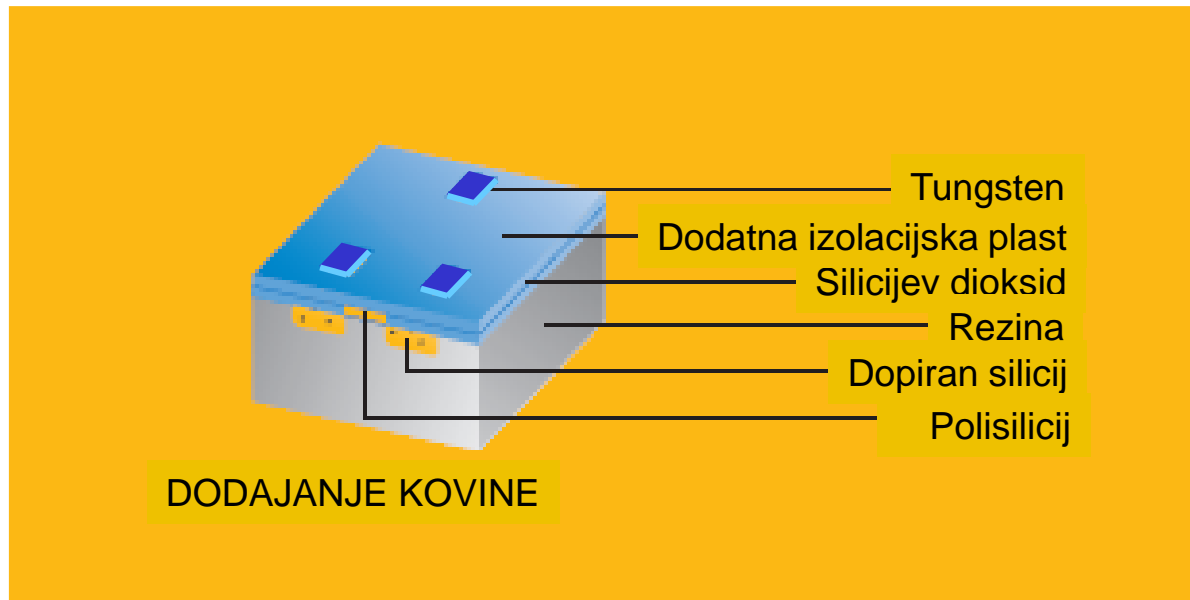
Faze procesnega koraka :

4.c Oblikovanje kontaktov

- Za povezave med posameznimi plastmi se z nanašanjem kovin, maskiranjem in jedkanjem oblikujejo električni kontakti.

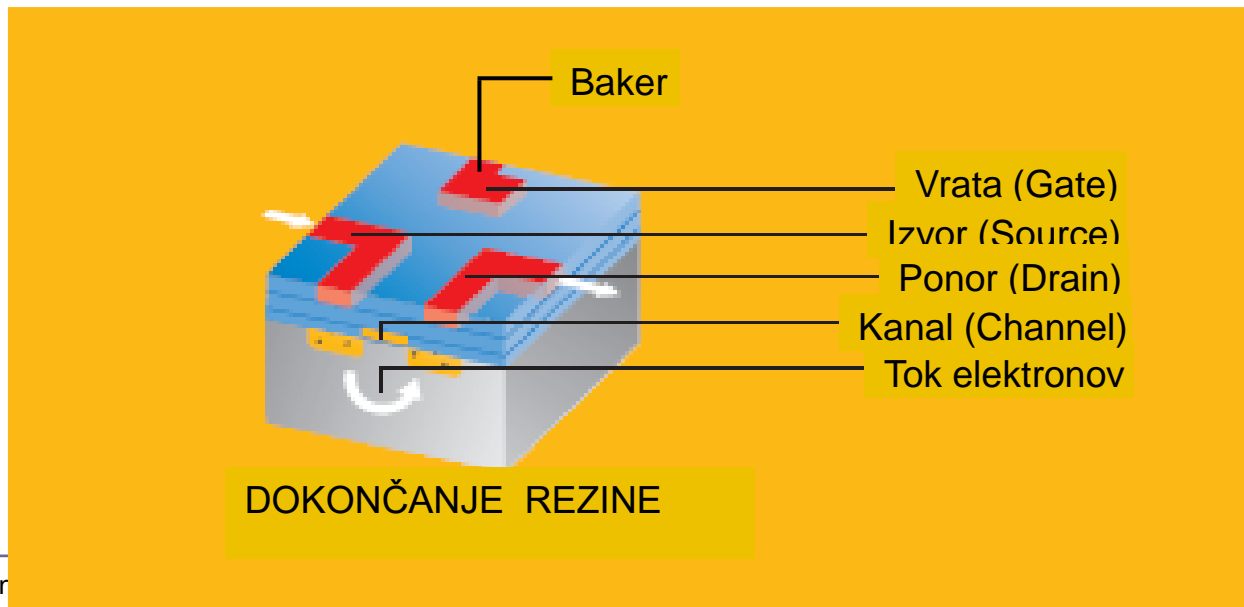

Faze procesnega koraka : 4.c Oblikovanje kontaktov

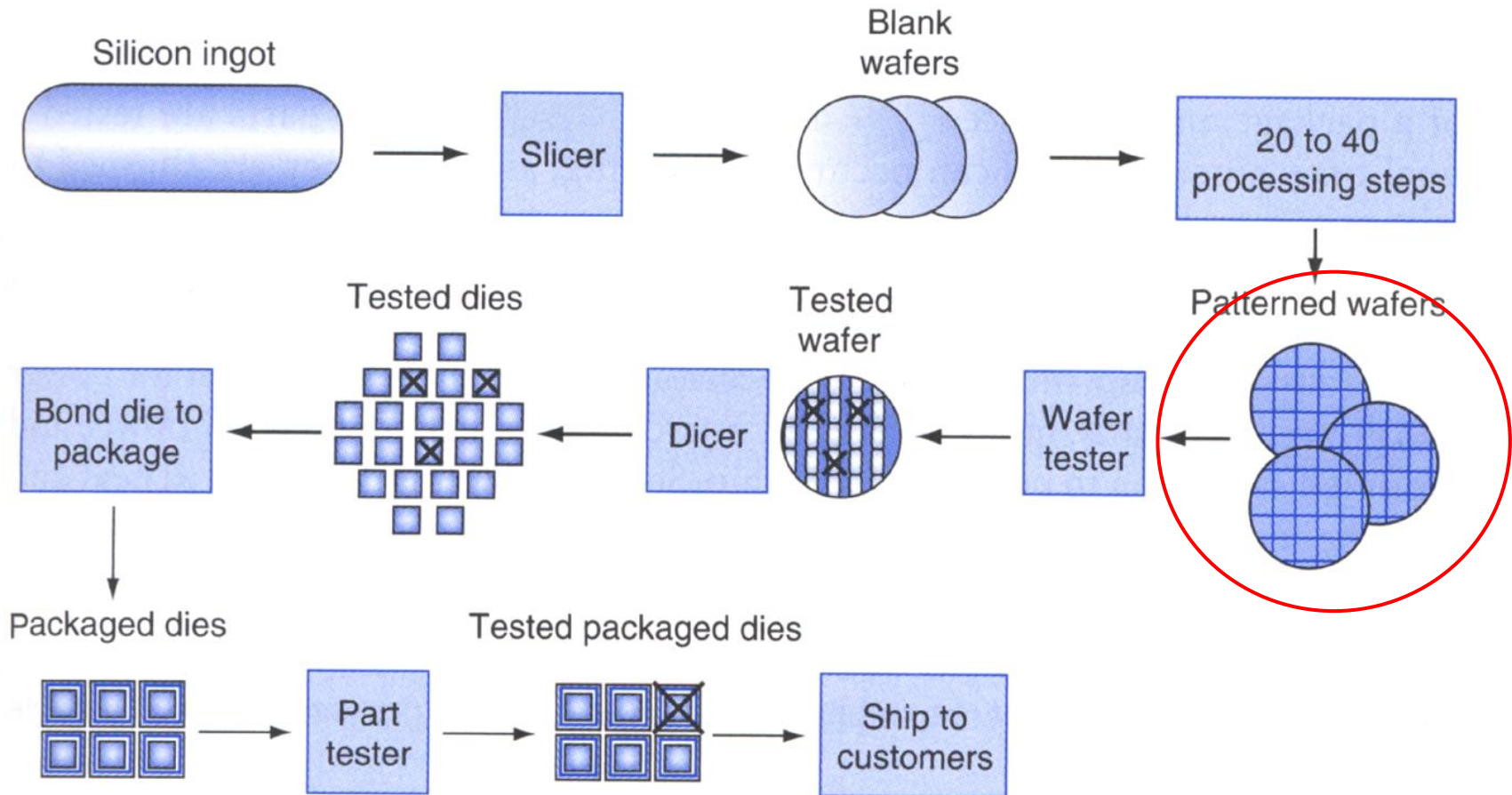

■ Dokončanje rezine

- Pozitivni naboj na vratih tranzistorja privlači elektrone, zato **po kanalu med izvorom in ponorom tranzistorja steče električni tok (on)**.
- Negativni naboj na vratih tranzistorja pa prepreči, da bi tok tekkel med izvorom in ponorom (off).
- V tridimenzionalni strukturi je tako zgrajeno vezje na čipu.
- Dokončana rezina vsebuje nekaj 10 ali 100 čipov vsak z milijoni tranzistorjev, ki delujejo kot stikala.

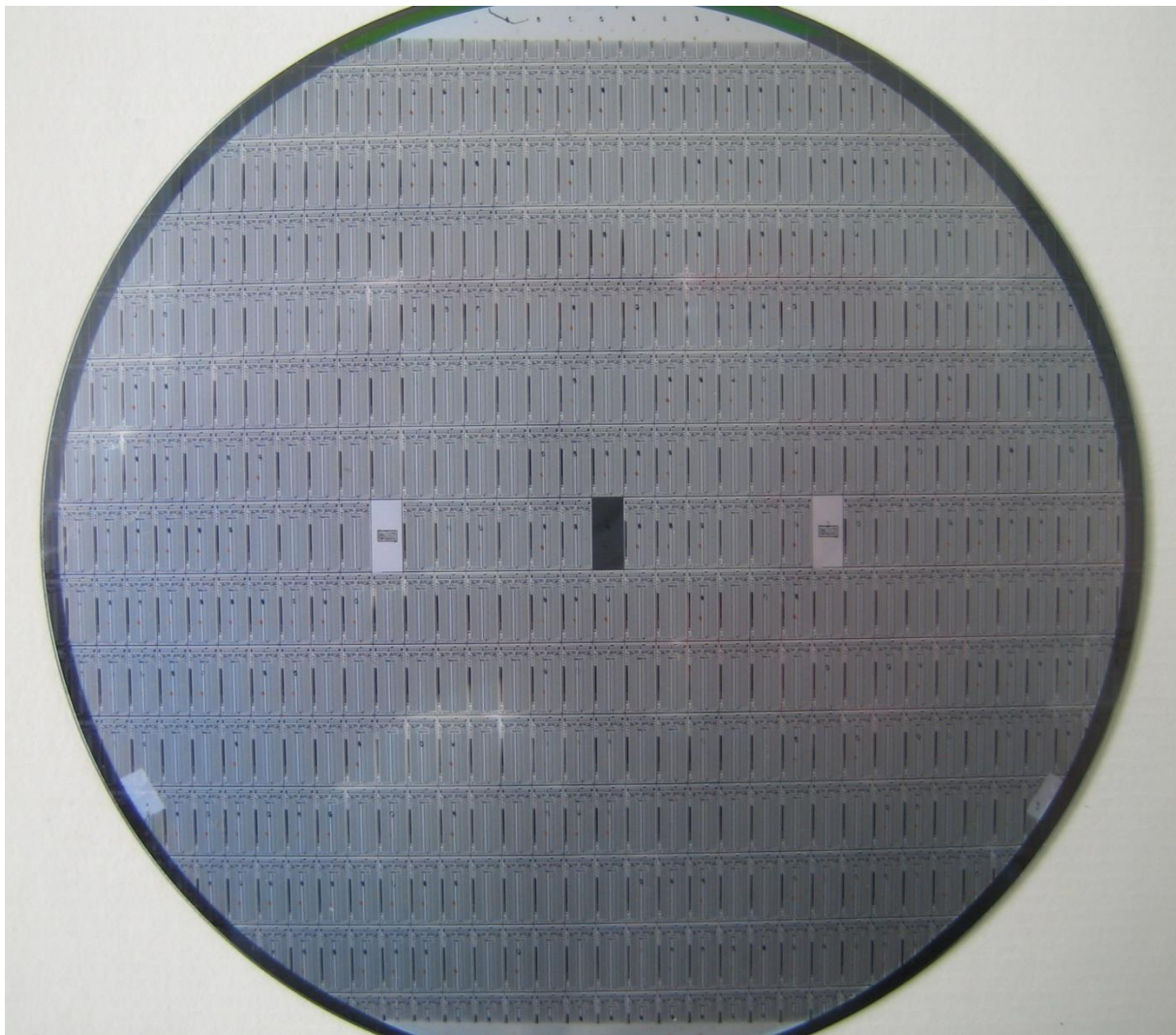

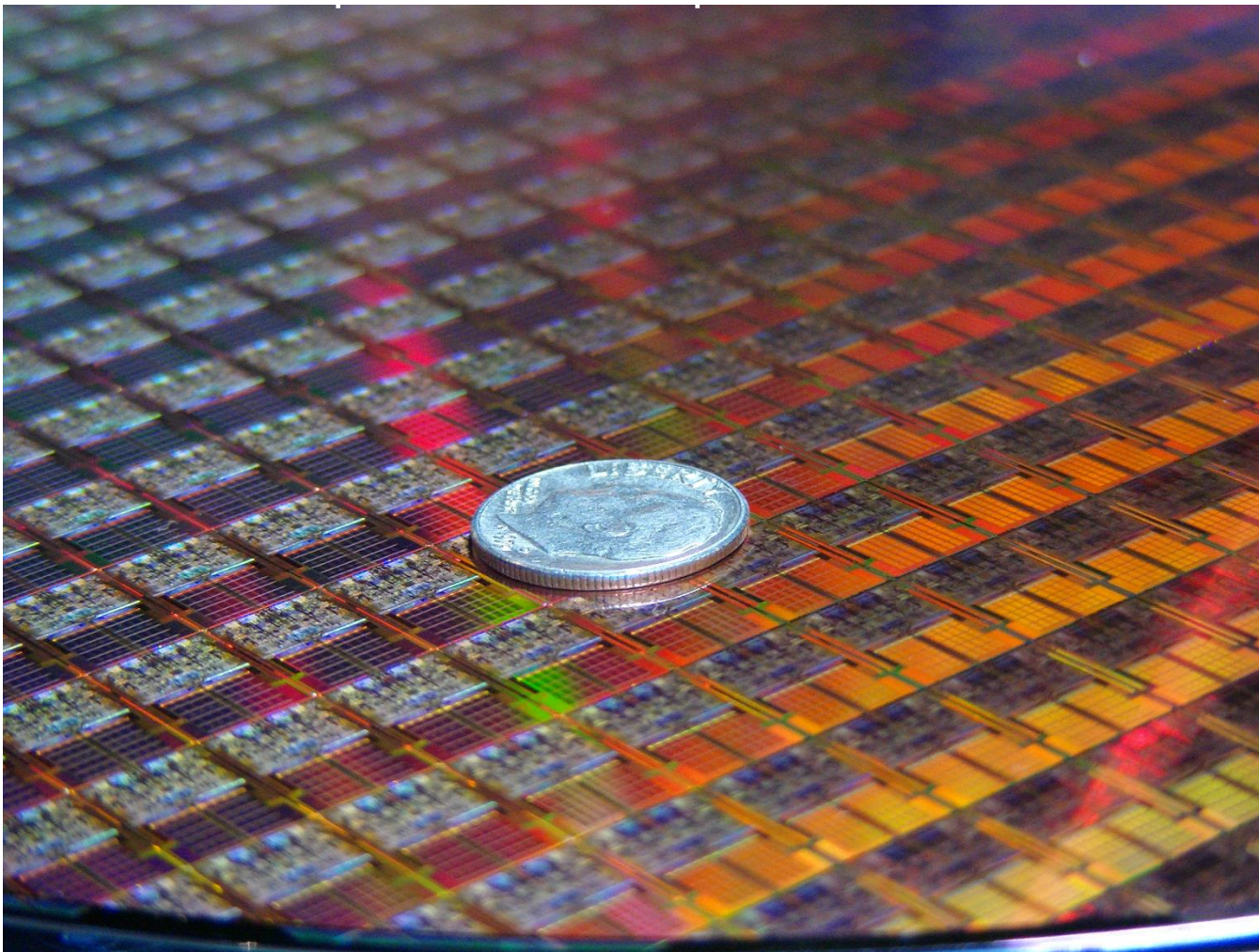
1.3.3.2 Postopek izdelave VLSI digitalnih vezij

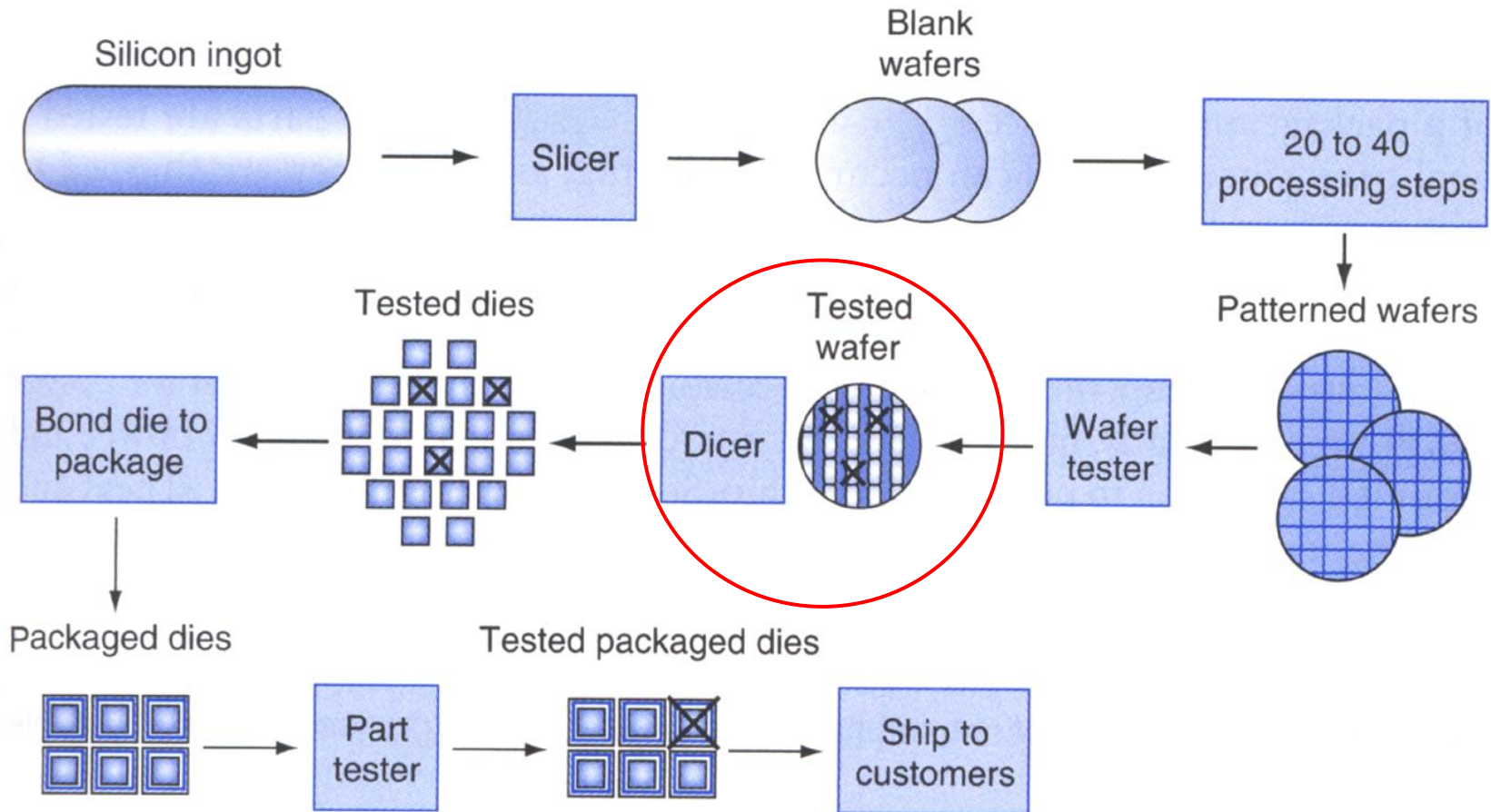
David A. Patterson, John L. Hennessy:
Computer Organization and Design, Fourth Edition

Rezina (wafer) s približno 250 pomnilniškimi čipi pred razrezom

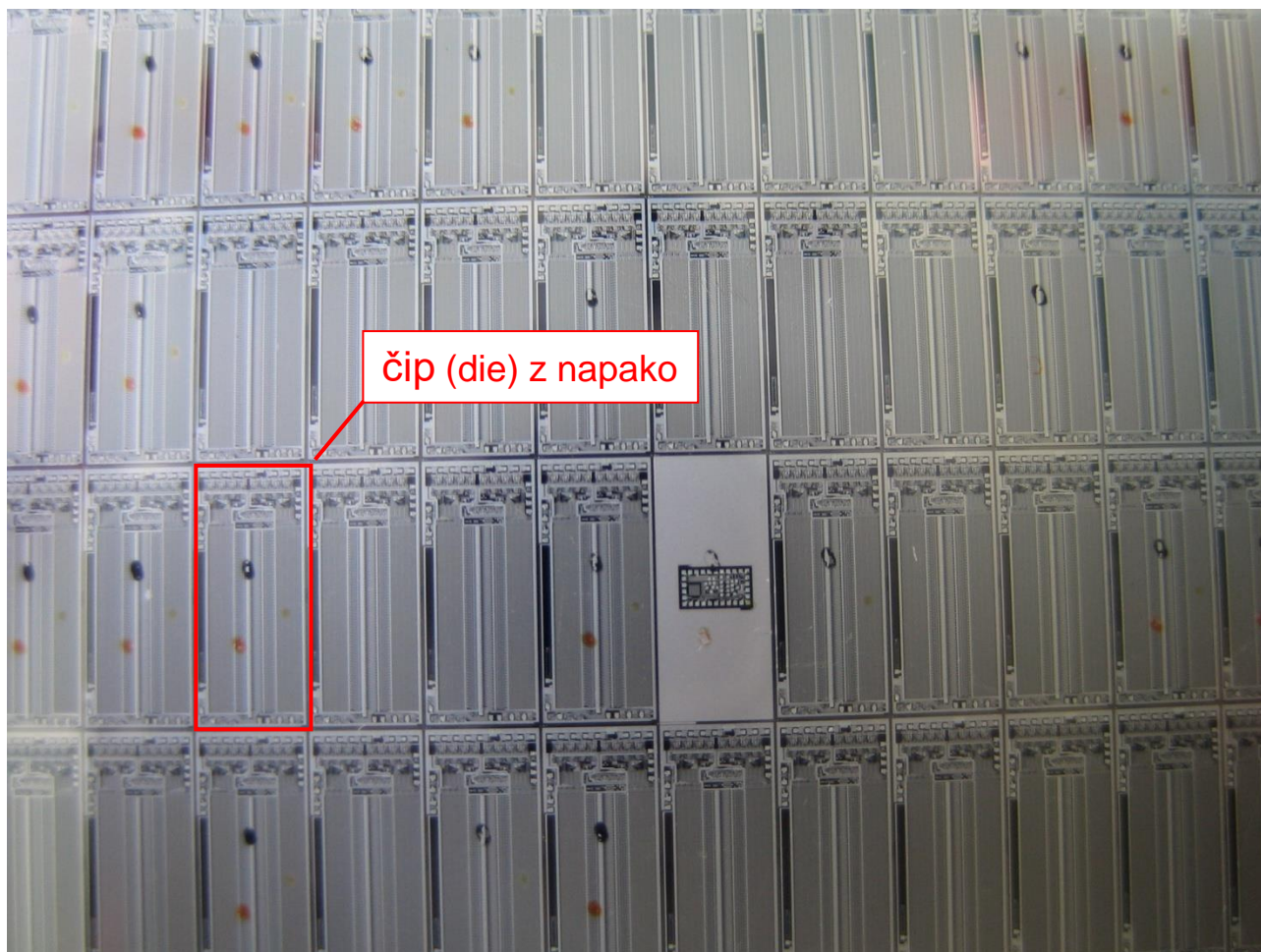

1.3.3.2 Postopek izdelave VLSI digitalnih vezij

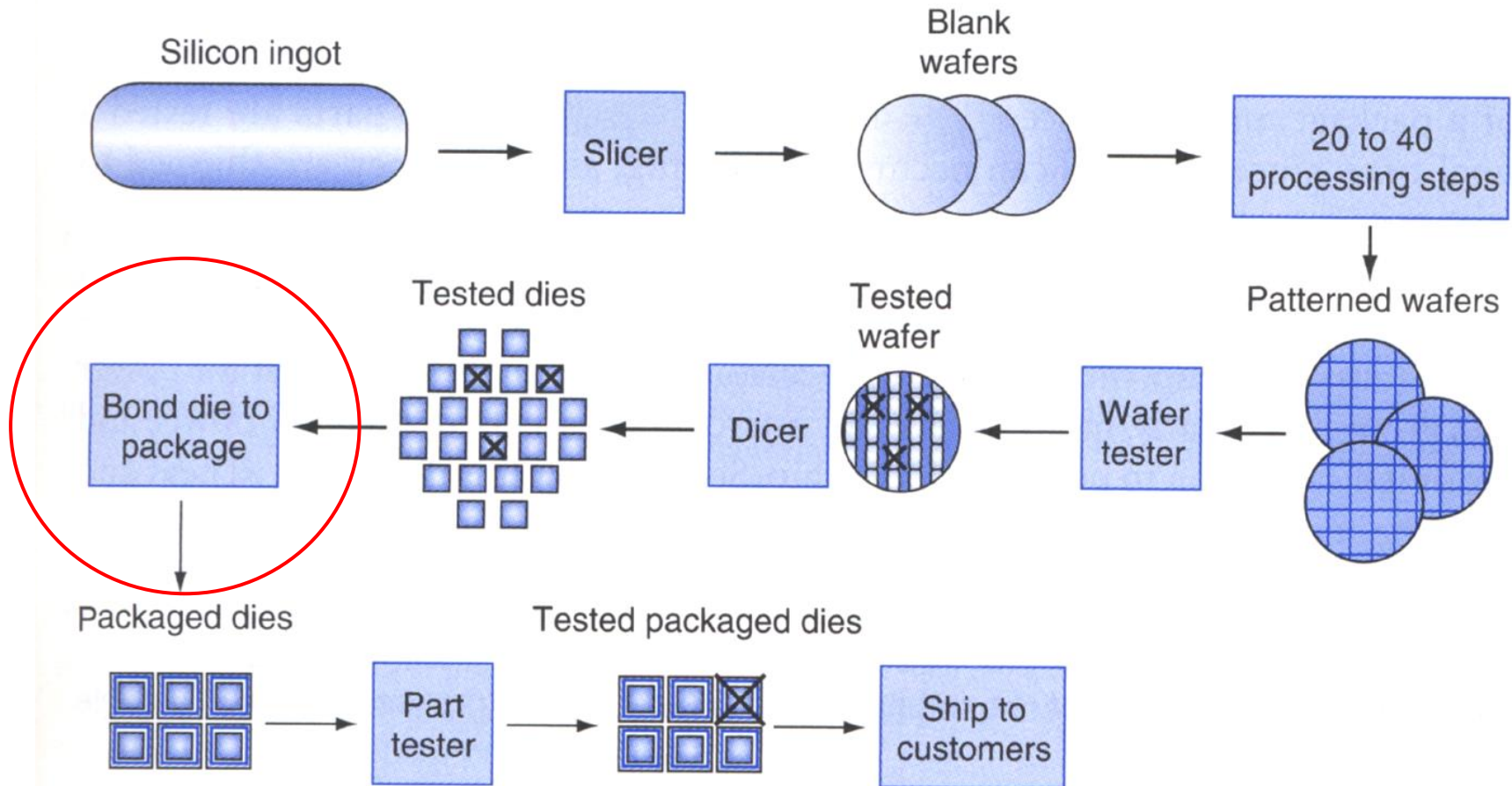
David A. Patterson, John L. Hennessy:
Computer Organization and Design, Fourth Edition

1.3.3.2 Postopek izdelave VLSI digitalnih vezij

Rezina z označenimi slabimi čipi

1.3.3.2 Postopek izdelave VLSI digitalnih vezij

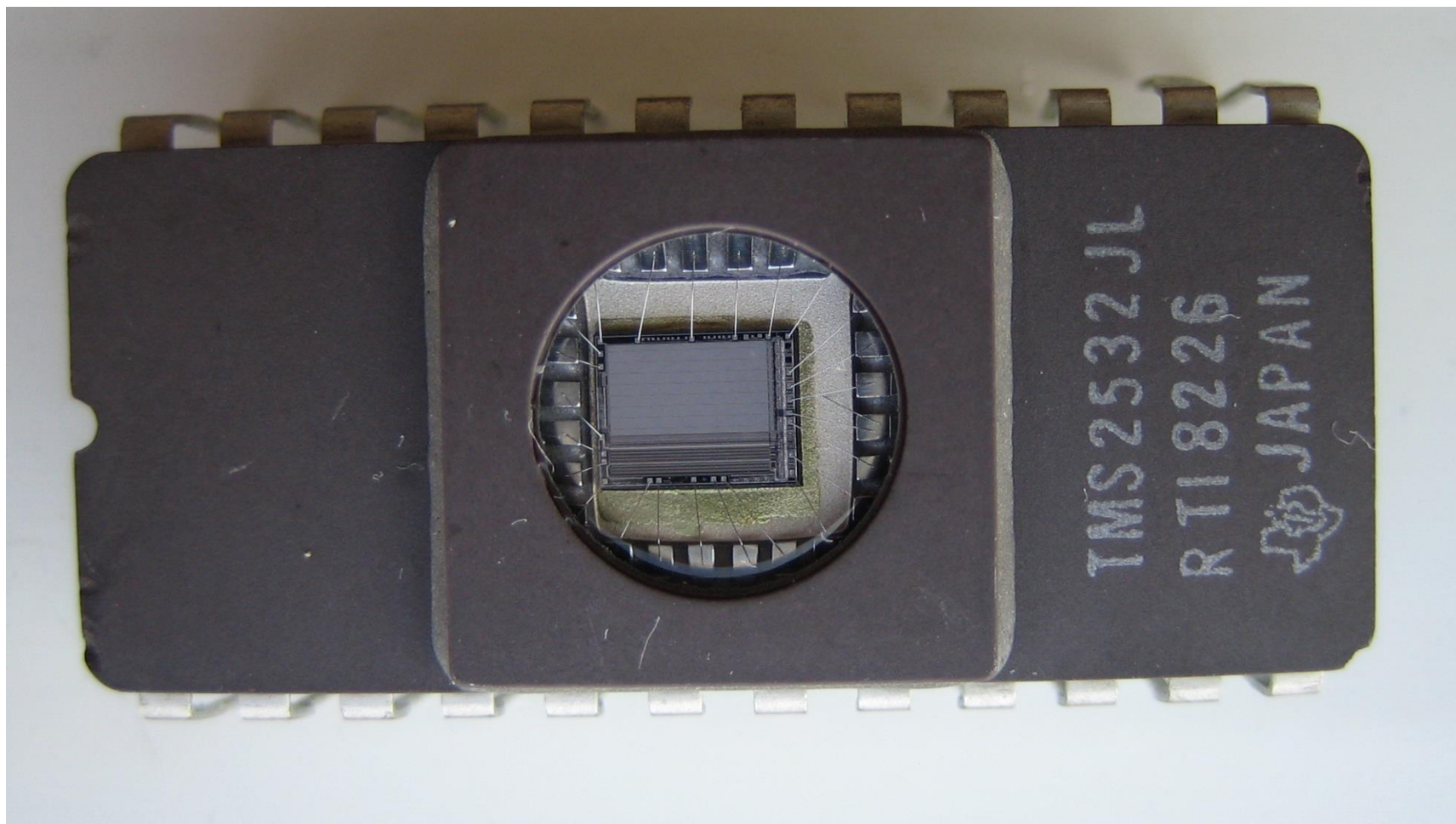

David A. Patterson, John L. Hennessy:
Computer Organization and Design, Fourth Edition

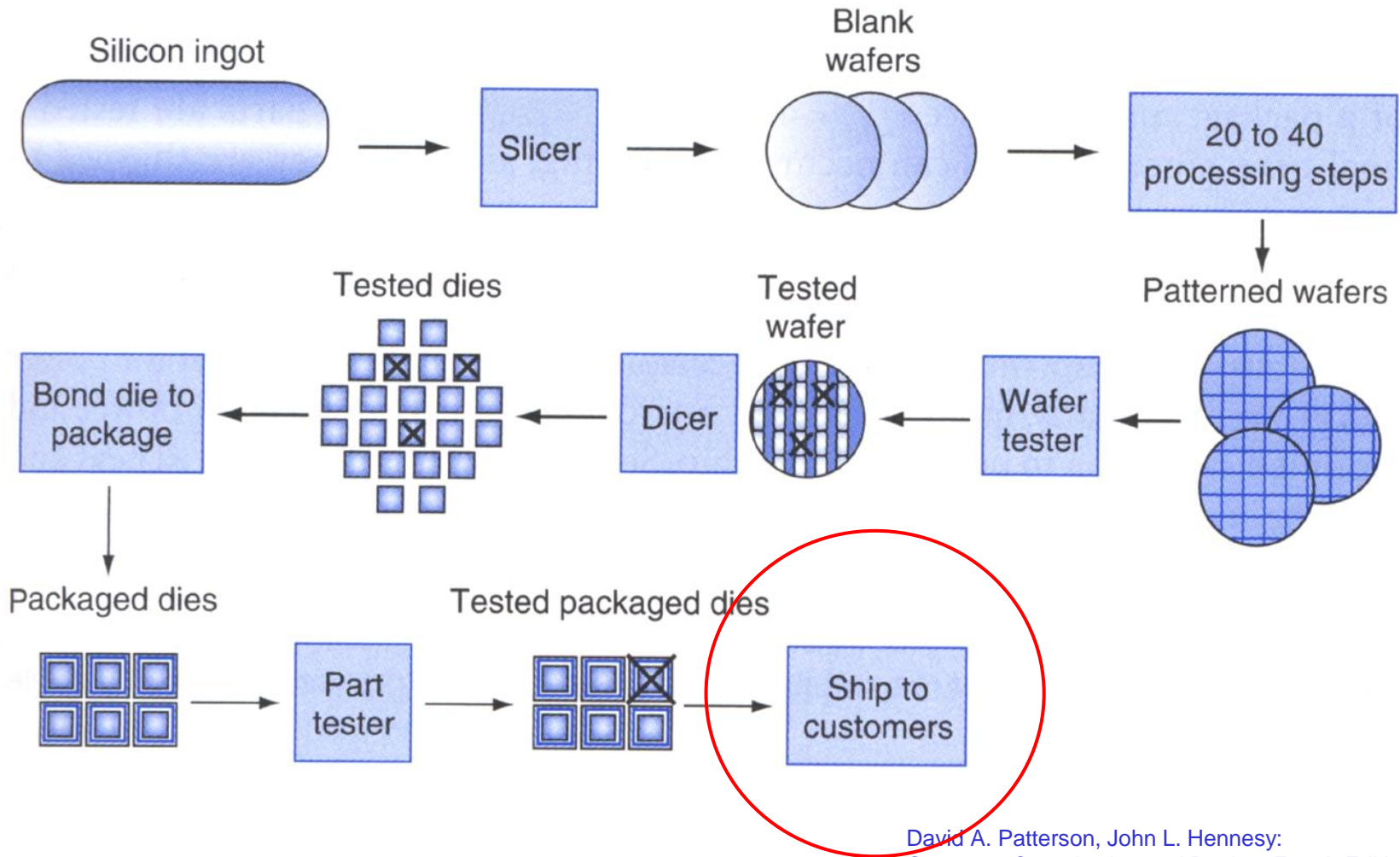
- Bondiranje (Bonding)

- Bondiranje (Bonding) - Primer

1.3.3.2 Postopek izdelave VLSI digitalnih vezij

David A. Patterson, John L. Hennessy:
Computer Organization and Design, Fourth Edition

1.3.3.2 Postopek izdelave VLSI digitalnih vezij - Povzetek

- Silicijev valj – “Ingot”
- razrez na rezine (‘Wafers’)
 - poliranje
 - pazimo na nečistočo
- 20-40 procesnih korakov
 - nanašamo :
 - tranzistorje
 - povezave
 - izolatorje

1.3.3.2 Postopek izdelave VLSI digitalnih vezij

Procesni korak :

□ *izolacija in prekrivanje*

- nanašanje Silicijevega dioksida (kot izolator)
- dodana plast na svetlobo občutljivega materiala – “fotoresist”

□ *maskiranje*

- fotolitografija - obsevanje skozi masko, tam kjer je osvetljen postane fotoresist odstranljiv

□ *jedkanje*

- odstrani osvetljeno plast “fotoresista” in po potrebi še spodnje plasti materiala

□ po potrebi eden od naslednjih postopkov:

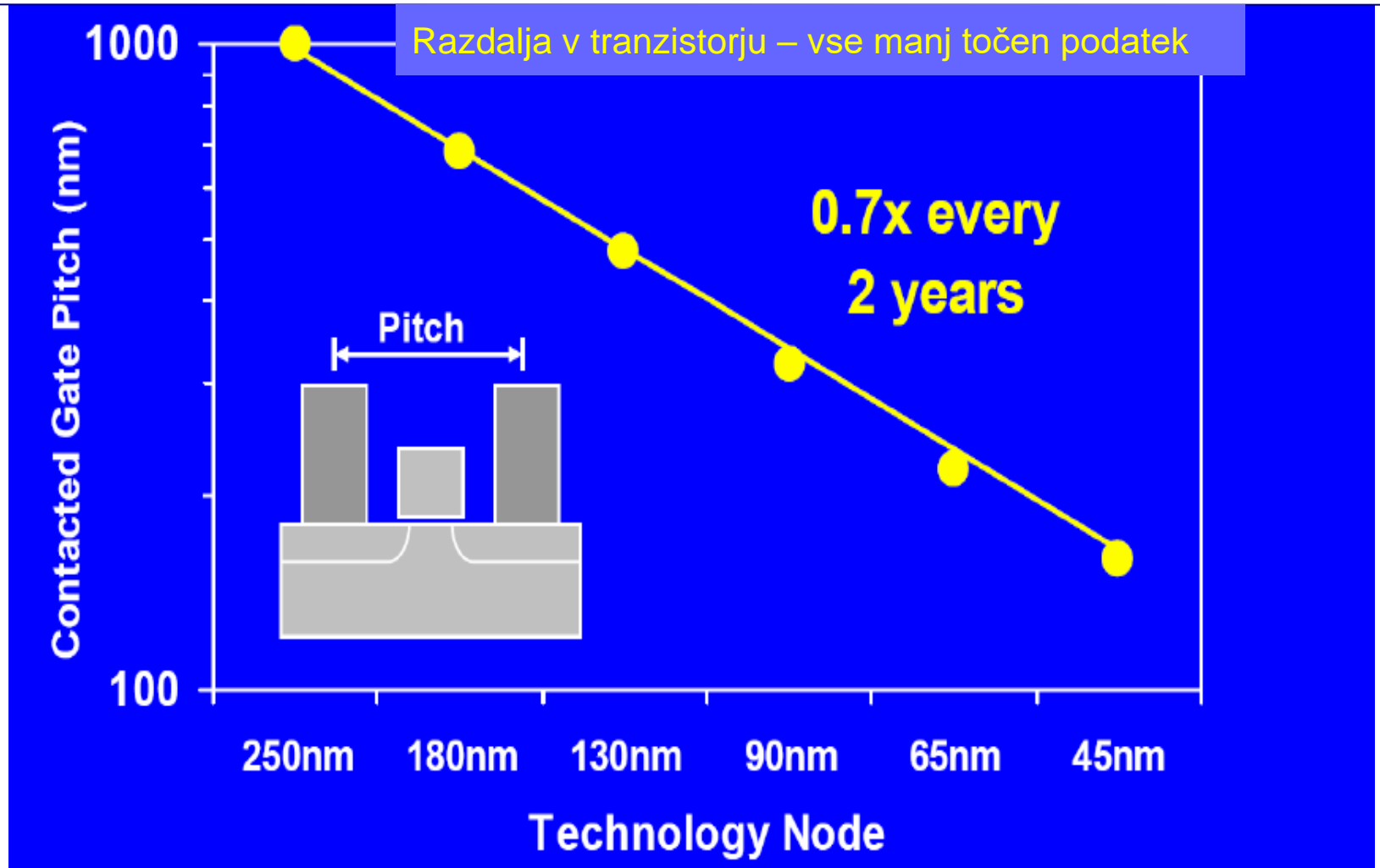
- **dopiranje** (za tvorbo kanalov pri tranzistorjih)
- **nanašanje plasti prevodnikov** (za oblikovanje povezav, priključkov, povezav med nivoji)
- **nanašanje plasti izolatorjev** (zaščita, oblikovanje povezav, pač po potrebi, itd...)

1.3.3.2 Postopek izdelave VLSI digitalnih vezij

Končna obdelava:

- testiranje čipov na rezinah («die«)
- razrez rezin na čipe
- povezave priključkov na čipu z žičkami na priključke ohišja
- končno testiranje

1.3.3.3 Potencialni problemi v sodobnih VLSI vezjih

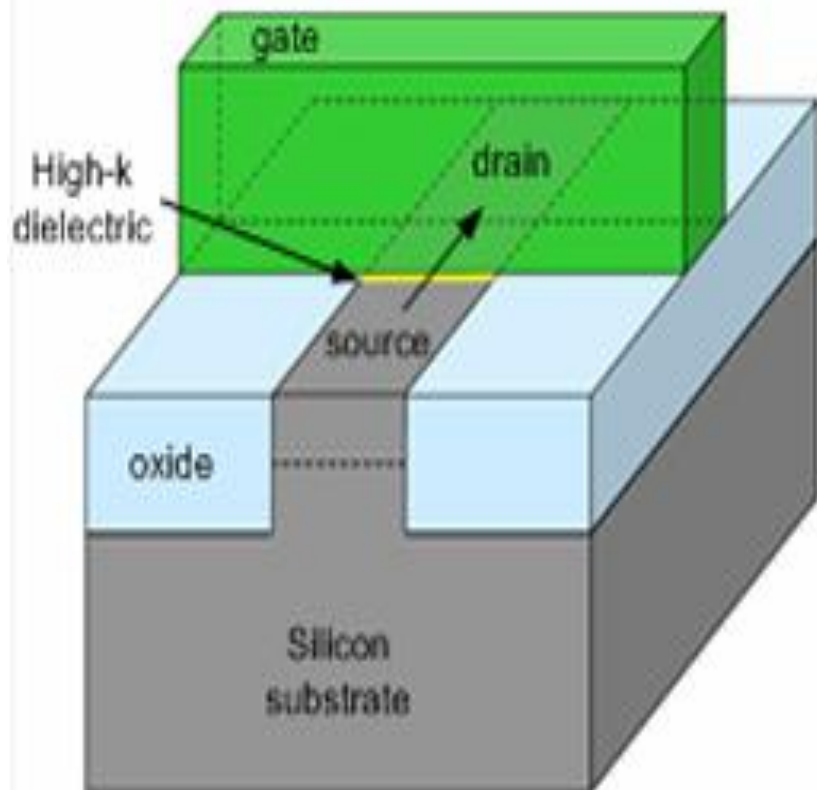

IEEE/IDEM 2007 (International Electron Devices Meeting) Intel

1.3.3.3 Potencialni problemi v sodobnih VLSI vezjih

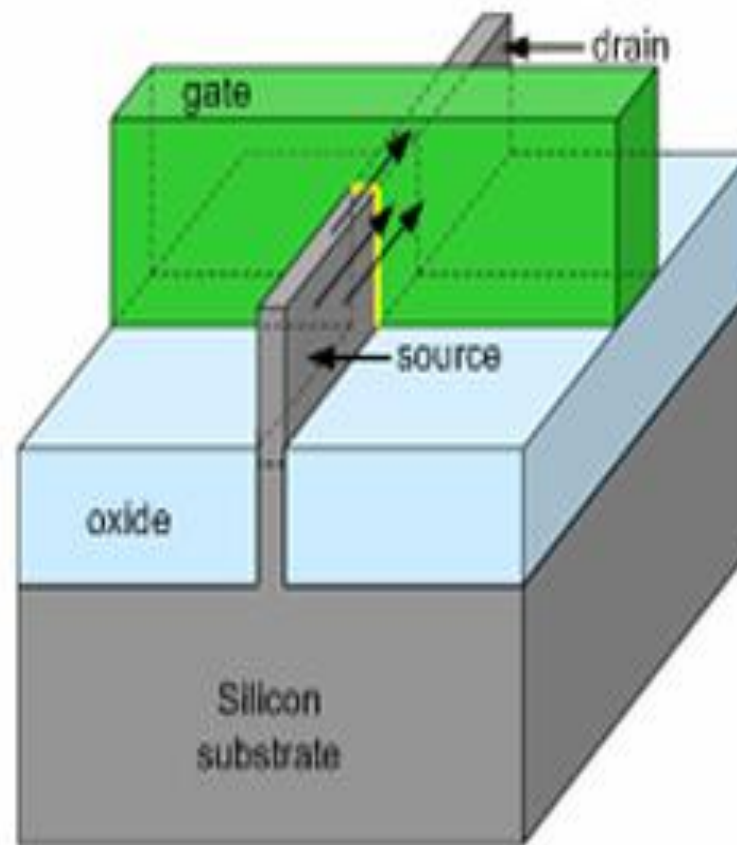
– planarni 2D (vodoravna lega) in

3D tranzistor (se širi v višino)

Planar 2D transistor

22nm tehnologija izdelave čipov

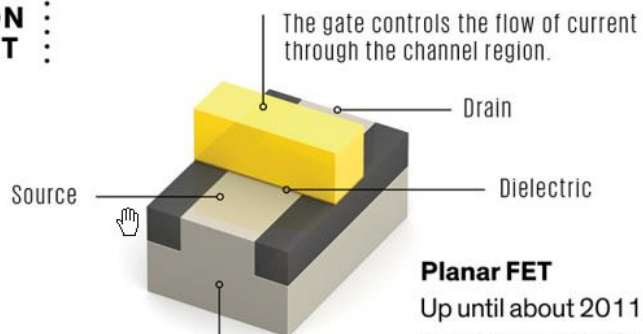
Tri-gate 3D transistor

premer Si atoma je 0.24nm!!!

1.3.3.3 Potencialni problemi v sodobnih VLSI vezjih

Sodobni razvoj tranzistorja
Planarni (vodoravno) -> FinFET (navpično) -> Nano lističi

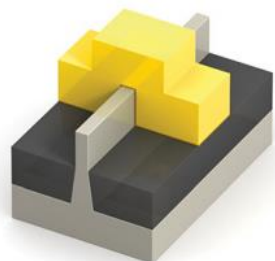
**EVOLUTION
OF THE FET**

Planar FET

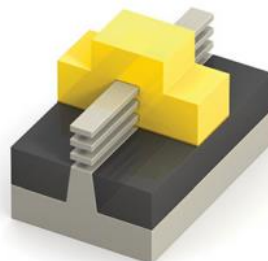
Up until about 2011, planar transistors were the best devices available.

Charge can leak through the channel region and waste power.

FinFET

Surrounding the channel region on three sides with the gate gives better control and prevents current leakage.

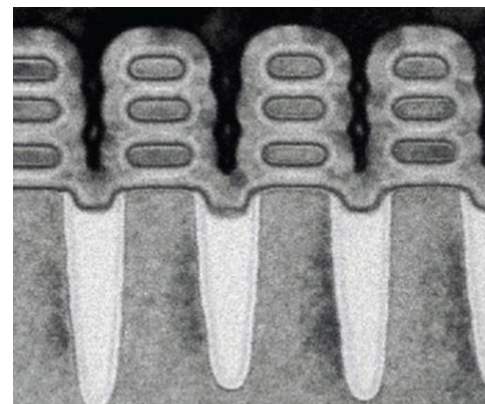

Stacked nanosheet FET

The gate completely surrounds the channel regions to give even better control than the FinFET.

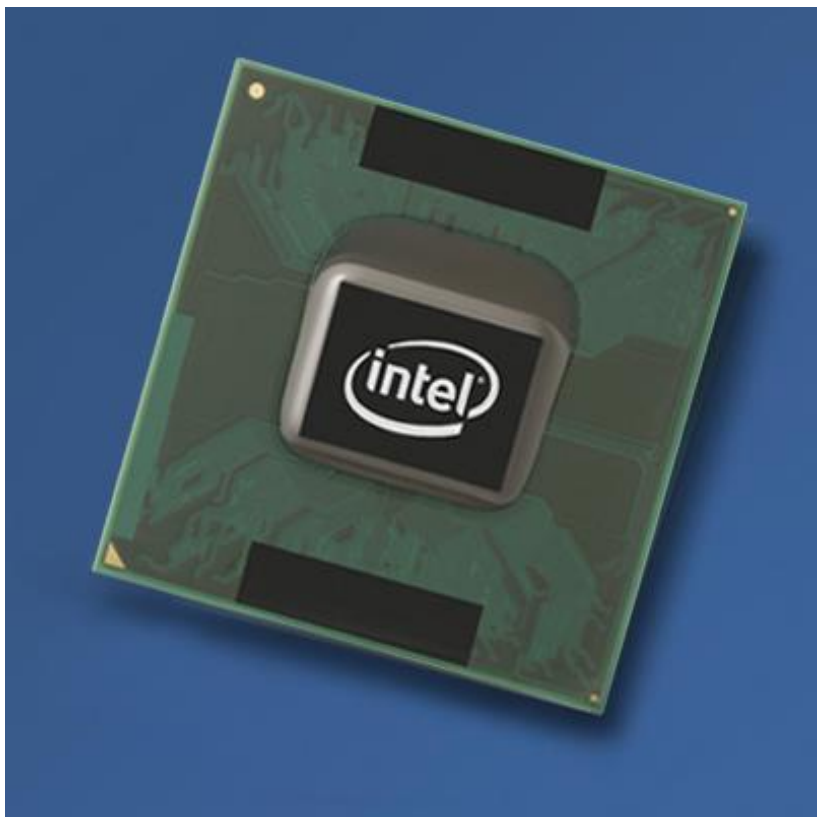
Illustration by Emily Cooper

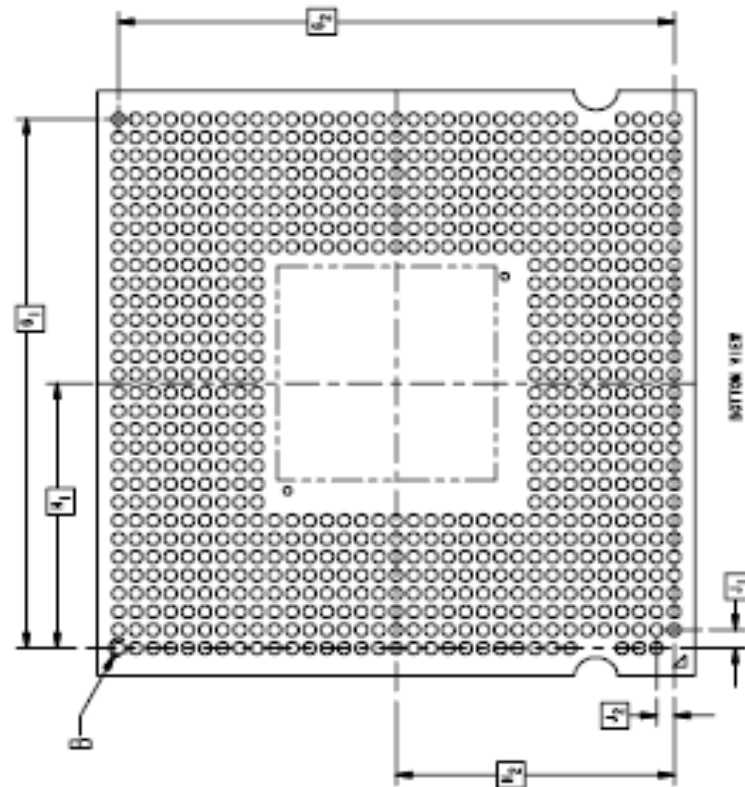
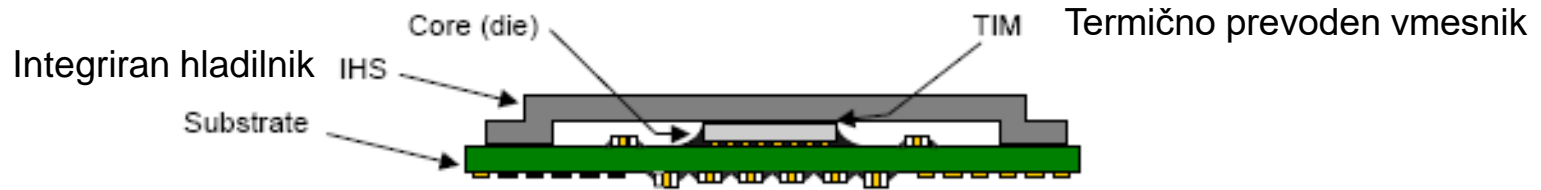
2nm tehnologija
izdelave čipov (IBM)

IEEE Spectrum 2021

<https://spectrum.ieee.org/ibm-introduces-the-worlds-first-2nm-node-chip>

1.3.3.3 Potencialni problemi v sodobnih VLSI vezjih

Z večanjem stopnje integracije:

- se dimenzije tranzistorjev in povezav manjšajo
- vezja (tranzistorji) za svoje delovanje porabljajo energijo (odvečna toplota)

Zato je pomembno da :

- učinkovito distribuiramo energijo po čipu:
 - veliko število kontaktov je za napajanje (Vcc in GND)
- učinkovito odvajamo odvečno toploto :
 - hladilniki, ventilatorji

Trend zmanjšanja porabe (TDP = Thermal Design Power) :

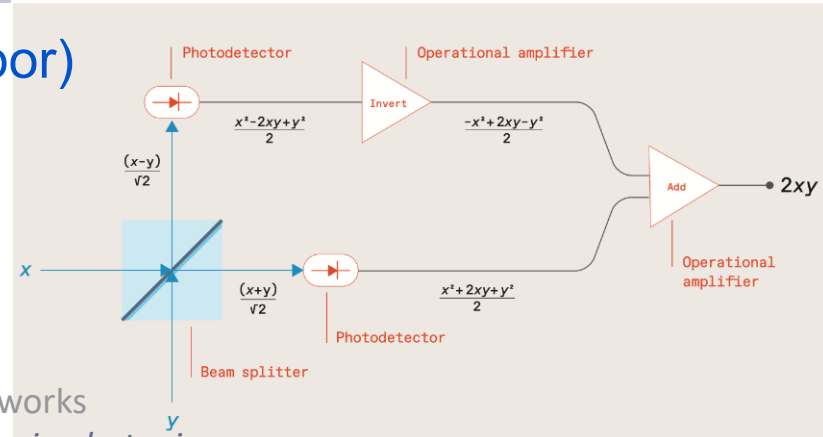
- Intel Core i7-920 s frekv. jedra 2.66GHz; **TDP = 130W** , 45nm
- Haswell: Core i7 4771, TDP = 85 W (sept. 2013) 22nm
- Skylake: Core i7-6700, **TDP = 65W** (avg. 2015) 14nm
- AlderLake: Core i7-12700, **TDP = 65W** (jan. 2022) 10nm

1.3.3.4 Potencialni tehnološki premiki (izbor) Tehnologija (primer optike):

THE FUTURE OF DEEP LEARNING IS PHOTONIC

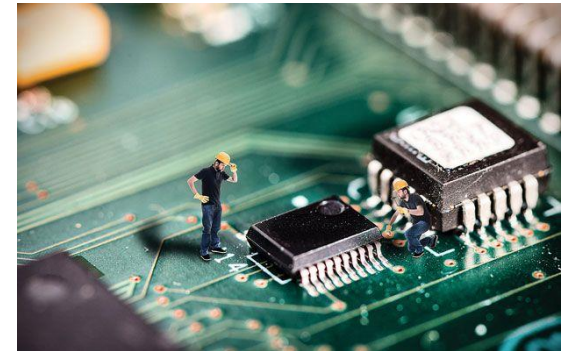
Computing with light could slash the energy needs of neural networks

Z naslova <<https://spectrum.ieee.org/the-future-of-deep-learning-is-photonic>>

Pristop – splošni vs namenski:

Engineers can cut size and power in half by stripping away unused logic gates from general-purpose microcontrollers

Starting with an openMSP430 microcontroller, they produced bespoke designs meant to perform applications such as the fast Fourier transform, autocorrelation, and interpolation filtering. These designs had fewer than half of the logic gates that were part of the original microcontroller design. In fact, none of the 15 common microcontroller apps they studied needed more than 60 percent of the gates. On average, the resulting chips were 62 percent smaller and consumed 50 percent less power. By exploiting the timing savings from signals traveling a shorter distance, the average power savings jumped to 65 percent.

Z naslova <<https://spectrum.ieee.org/bespoke-processors-a-new-path-to-cheap-chips>>

Postopek izdelave VLSI integriranega vezja - čipa

Dodatna gradiva, video :

- Posnetki o postopku izdelave VLSI vezij :

[2020: From Sand to Silicon: The Making of a Microchip | Intel \(prikažemo\)](#)

[Making the Microchip — At the Limits III Preview/ \(prikažemo\)](#)

[The Making of a chip](#)

[Intel: The Making of a Chip with 22nm/3D Transistors](#)

Izdelava tiskanega vezja – tudi najzahtevnejše tiskano vezje

Izdelava tiskanega vezja zahteva profesionalen pristop ter ogromno znanja in izkušenj. Le tako je mogoče zagotoviti, da bo tiskano vezje opravljalo svojo nalogo na dovolj visokem nivoju. Posamezne komponente, kot so kondenzatorji, uporniki ipd., so običajno prispajkane na tiskano vezje, pri kompleksnejših oblikah pa lahko naletimo tudi na vdelovanje elementov na podlago. Kadar nam je pomembno, da vezje omogoča čim večjo gostoto komponent, se odločimo za večslojno vezje (načeloma do 24 slojev), možna pa so tudi enostranska (z eno stranjo iz bakra) in dvostranska tiskana vezja, pri katerih imamo dve bakreni plasti.

